

Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi

ARKEOLOJİ-RÖLEVE-RESTORASYON
EPIGRAFI-ANTROPOLOJİ-MÜZİK-TİYATRO
TEOLOJİ-FOLKLOR

Dört ayda Bir Çıkar, KDV Dahil 12.500 TL

Cilt: 3 Sayı: 8 Ağustos 1990

Sahibi: Enis KARAKAYA
Genel Yayın Yönetmeni ve Yazı İşleri Müdürü:
Dr. Özkan ERTUĞRUL
Teknik Müdür: Tolunay TİMUÇİN
Genel Koordinatör: Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU

Genel Sekreter: Rabia EMEKLİGİL
Teknik Sekreter: Sadettin ZAYİM
Fotoğraf Direktörü: Aras NEFTÇİ

Yayın Sekreterleri: Selda (Kalfazade) ERTUĞRUL
Gülçin EROL

Haber Servisi Sorumluları: Arzu YILMAZ
Arzu İYİANLAR
Gülçün KALKINOĞLU

Yayın Kurulu: Özkan ERTUĞRUL-Enis KARAKAYA
Selda (Kalfazade) ERTUĞRUL
Şebnem AKALIN
Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU

DANIŞMANLAR: Prof. Dr. Semavi EYİCE
Prof. Dr. Ara ALTUN, Doç. Dr. Selçuk MÜLAYİM
Doç. Dr. Ebru PARMAN-Yard. Doç. Dr. Zeki SÖNMEZ
Dr. Hüsamettin AKSU-Sargon ERDEM
Dr. Engin BEKSAÇ

Dizgi: Klasik Ajans 516 22 71-72
Film: Cem Has Grafik 511 85 85
Kapak ve İç Baskı: Örünç Matbaası 528 42 68

REKLAMLAR

Arka dış kapak (renkli): 2.000.000.-TL
Arka iç kapak: 1.000.000.-TL
İç tam sayfa: 800.000.-TL
İç yarım sayfa: 500.000.-TL
Ön iç kapak: 1.200.000.-TL

• Yıllık Abone: 37.500 TL.'dir. Banka hesap numarasına çıkarılan paranın makbuz veya dekontunun fotokopisi ya da aslı gönderildiği an, dergi adresinize postalanacaktır. (İstanbul Beyazıt Vakıflar Bankası 21-10248-8 nolu hesap)

Yurtdışı Abone Ücreti: 25\$

İRTİBAT ADRESİ: Tolunay Timuçin 9 (1) 527 29 58
Mollafenari Sok. Birol İş Hanı Kat: 3 Çağoloğlu/İstanbul
Posta Kod: 34410

İÇİNDEKİLER

- Ayçiçeklerin 100. yılı
(Doç. Dr. Selçuk MÜLAYİM)..... 2-9
- Tek-Esin Türk Kültürünü Araştırma ve Geliştirme Vakfı..... 10
- İstanbul'da Sultan II. Bayezid Külliyesi
(Prof. Dr. Semavi EYİCE)..... 11-26
- Konya Dokuzun Hanı Kazı ve Restorasyon Çalışmaları Başladı
(Doç. Dr. Haşim KARPUZ)..... 26-27
- Bizans Kültür Hayatı Üzerine
(Dr. Özkan ERTUĞRUL)..... 28-38
- Tar'ın Tarihsel Gelişimi
(Ali ÖZDEMİR)..... 39-42
- Ana Tanrıca Heykeli Ardından
(Selda ERTUĞRUL)..... 42
- Bir İstanbul Ressamı Amadeo Count Proziosi
(Dr. Nevber GÜRSU)..... 43-45
- Pakistanda Eski bir Medeniyet MOHENJO DARO
(Yaz. Peruez Kasım-Çeviren Ömer ŞAHİN)..... 46-48
- Baldaken Formlu Camilerin Geç Osmanlı devrindeki dış görünüşleri üzerine
(Deniz ESEMENLİ)..... 49-57
- 3. Kyzikos Panelinin Ardından
(Arzu İYANLAR)..... 58
- Arkaik ve Klâsik Çağda Ölü Gömmeye adetleri
(Tanju ANLAĞAN)..... 59-63
- Göl Kıyısında bir resim sergisi
(Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU)..... 64
- Sanat Tarihinin Attilası JOSEF STRZYGOWSKI
(Doç. Dr. Selçuk MÜLAYİM)..... 65-69
- Çağdaş Sanat Müzesi Üzerine
(Nur NİRVEN)..... 69
- Zonoro Kimdir?
(Yard. Doç. Dr. Ayla ERSOY)..... 70-71
- Çift Başlı Kartal ve Anka Üzerine
(Sargon ERDEM)..... 72-80
- Kapak: VAN GOGH "Kendi Portresi, Sain-Remy, Mayıs 1890
Tual 65 x 54 cm- Paris Louvre Müzesi

Dergide yayınlanan makalelerin sorumlulukları yazarına aittir. Kaynak gösterilmek kaydı ve izin alınarak yararlanılabilir.

Hizmetlerinden dolayı Mustafa Sellimoğlu'na teşekkür ederiz.

İSTANBUL'DA SULTAN II. BAYEZİD KÜLLİYESİ

Prof. Dr. Semavi Eyice

İstanbul'un büyük selâtin (Sultan) külliyelerinin dair monografya yayınları hem çok eksik hem olanların da birçoğu yetersizdir. Biz burada şehrin hemen hemen merkezini süsleyen, fakat bugüne kadar ihmal edilen Sultan II. Bayezid külliyesini, bütün ek binaları ile birlikte, toplu bir biçimde takdim etmeğe çalışacağız. Bayezid Camii ve külliyesi, gerek şehrin içine yerleştirilişi, gerek mimarisi ve süslemesi ve nihayet gerek çeşitli ek binaları bakımından Osmanlı dönemi Türk mimarisinin en başta gelen eserlerinden olduğu gibi, Türk mimarlık tarihinin gelişme zincirinin de halkalarından birini teşkil eder. Bu bakımdan bu küçük monografya özetinin bu abidevi eserin daha iyi tanınmasına yardımcı olacağını ümit ediyoruz.

I Camii

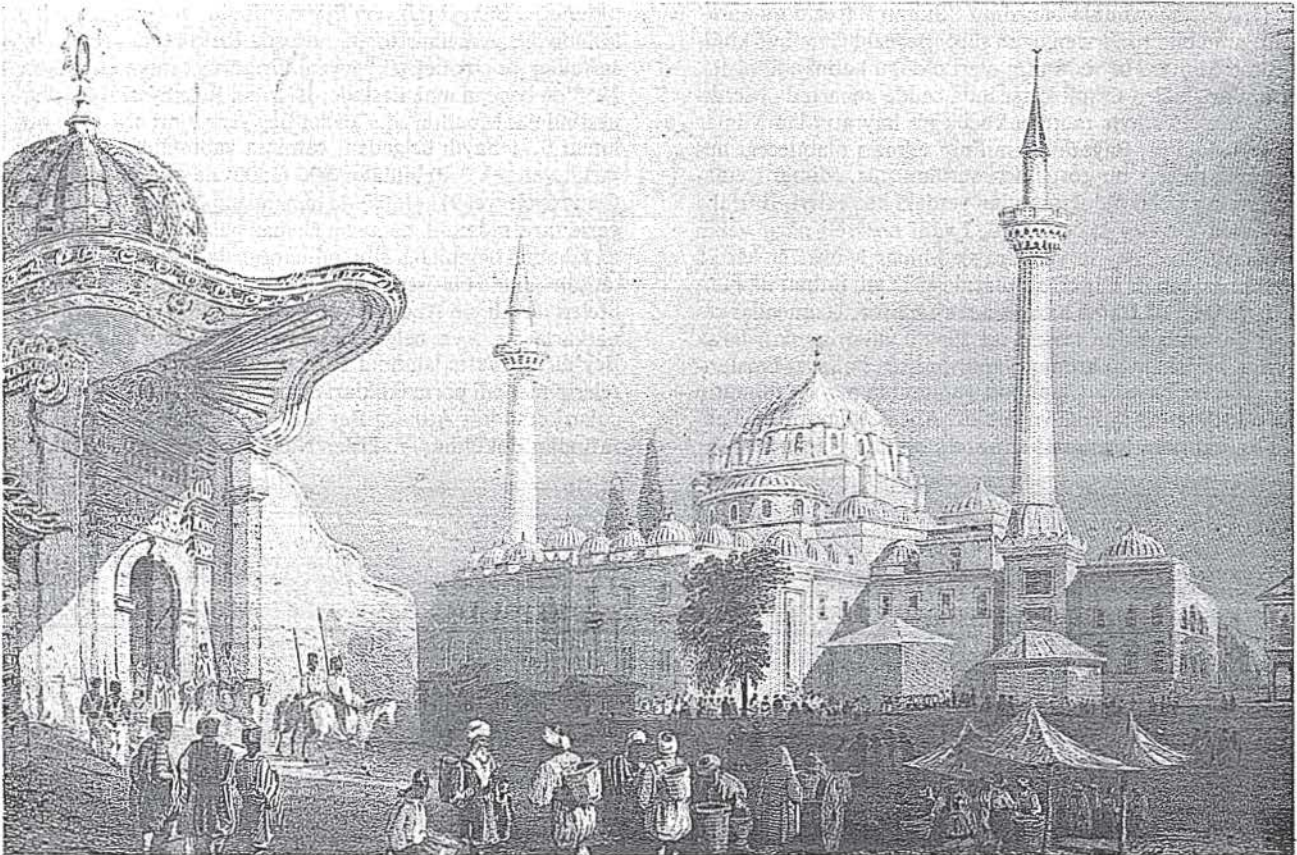
1. Tarihçesi:

Bayezid Camii, İstanbul'un merkezi bir yerinde, şehrin Bizans devrindeki en büyük meydanı olan Forum Theodosiacum veya Forum Tauri'nin bir köşesinde Sultan II. Bayezid (1481-1512) tarafından inşa ettirilmiştir. Geç Roma devrinin, 393 yılında açılışı yapılan Forum Theodosiacum'un, bir

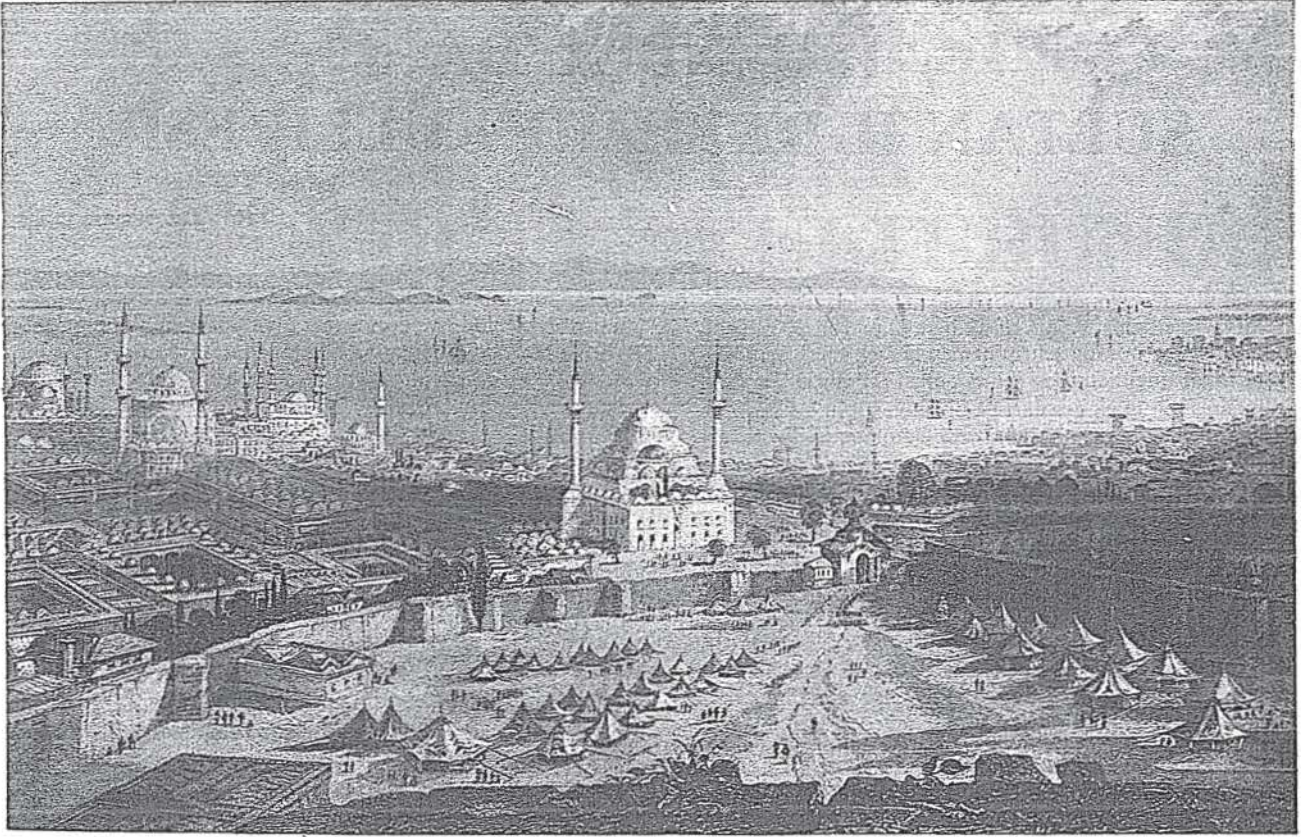
Roma forumu karakterini bin yıllık Bizans İmparatorluğu'nun süresi içinde ne dereceye kadar koruyabildiğini bilmiyoruz. İlk yapıldığında bu meydan ve çevresinde büyük bir anıt, atlı iki imparator heykeli, bir basilika, bir kilise, bir hamam, Kapitol binası ile Theodosius'un iki oğlu, Honorius ve Arcadius'un heykelleri bulunuyordu. 1984 yılında bir işhanı yapımı için yapılan kazıda Beyazsaray yanında meydana çıkarılan tuğladan yapı kalıntıları herhalde Roma çağındaki forum çevresindeki binalardan birine aitti.

Külliye bir cami, türbe, aşhane-imaret, sıbyan mektebi, tabhaneler, medrese, hamam ve kervansaraydan ibaret olup, bütün bu yapılar Fatih Camii ve külliyesinden değişik olarak, onun gibi tamamen simetrik bir esasa göre değil, fakat şehrin ortasındaki araziye dağınık bir biçimde yerleştirilmiştir. Böylece Sultan II. Bayezid, Bizans'ın en merkezi yerine Türk damgasını vurmuş oluyordu. Cümle kapısı üstündeki celf sülüs ve hattat Şeyh Hamdullah tarafından yazılan Arapça kitabesine göre caminin 906 Zilhicce'si sonunda (1500)'de yapımına başlanmış ve 911 (1505)'de tamamlanmıştır.

Aynı semtte bulunan Mimar Hayreddin Camii vesilesiyle Ayvansarayî Hüseyin Efendi Hadikatü'l-Cevami adlı eserine

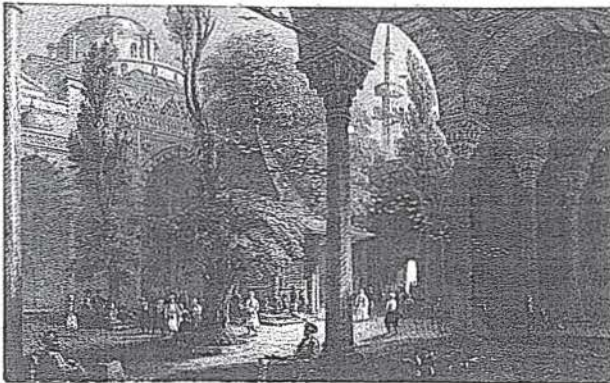
Bayezid Camii ve Eski Saray Kapısı eski hal

Bayezid Külliyesi ve çevresi eski hali

de (I,200), bu caminin bânisinin "Sultan Bayezid mimarı" olduğunu bildirdiğinden uzun süre, Bayezid Camii ve külliyesinin Mimar Hayreddin'in eseri olduğu kabul edilmiştir. Sonraları, Lâleli Camii karşısında cadde kenarında Merdivenli Mescid adıyla tanınan küçük bir hayratı olan Mimar Kemaleddin'in, Bayezid Camii'nin mimarı olabileceği hususunda değişik bir görüş ileri sürülmüştür. Mimar Kemaleddin'in mezarı olduğu sanılan yerdeki kemikleri, İhtifalci Mehmed Zia Bey'in öncülüğü, Evkaf nezâreti nâzir vekili müderris Said Bey'in yardımı ve Mimar Muzaffer Mecid Bey'in gayreti ile büyük bir törenle 1922 yılı Şubatı ilk günlerinde Bayezid Camii haziresine taşınmıştır. Uzun yıllar çatısız durumda kalan mescid ise 1960'lı yıllarda yıktırılarak yerine bir işhanı-apartman yaptırılmıştır. Nihayet bazılarına göre ise Bayezid Camii'nin yapımında her iki mimarın da çalıştıklarına ihtimal verilebilir. Ancak Mimar Kemaleddin'in kabrinin taşınması sırasında bu iddiada tereddütler

olduğu A. Süheyl (Ünver) Bey tarafından bir gazete makalesinde dile getirilmiştir. Bu hususta Rıfkı Melûî Meriç tarafından ise çok değişik ve yeni bir görüş ortaya atılmıştır. 1958'de basılan makalesinde, İstanbul Belediyesi Kütüphanesi'ndeki, Muallim M. Cevdet Bey yazmaları arasında bulunan 0.71 Sayılı belgeden, caminin yapımının tarihini az farklı vererek 3 Rebiülâhır 906 (1500) de başladığı ve 14 Cemaziyelevvel 911 (1505)'de tamamlandığı ve Sultan II. Bayezid tarafından ilk namazın Cemaziyelevvel'in ilk yarısında kılındığı öğrenildiği gibi, mimarının da Yakubşâh bin Sultânşâh adında bir usta olduğu anlaşılmaktadır. Mimarın halifeleri de Ali bin Abdullah ve Yusuf bin Papas adındaki sanatkarlardır. Aynı belgeye göre bina nâzırı mirliwa Mustafa Bey'dir. İnşaatta İstanbul Yeniçeri cemaati çalışmış, pencerelerin madenî parmaklıkları Ser-topçuyan Bâli Bey ve topçular kethüdası Atmaca Bey idaresinde Topçular ocağı tarafından dökülmüş, nakışlar Nakkaşlar cemaati sanatkar-

Bayezid Camii iç avlusu eski durumu

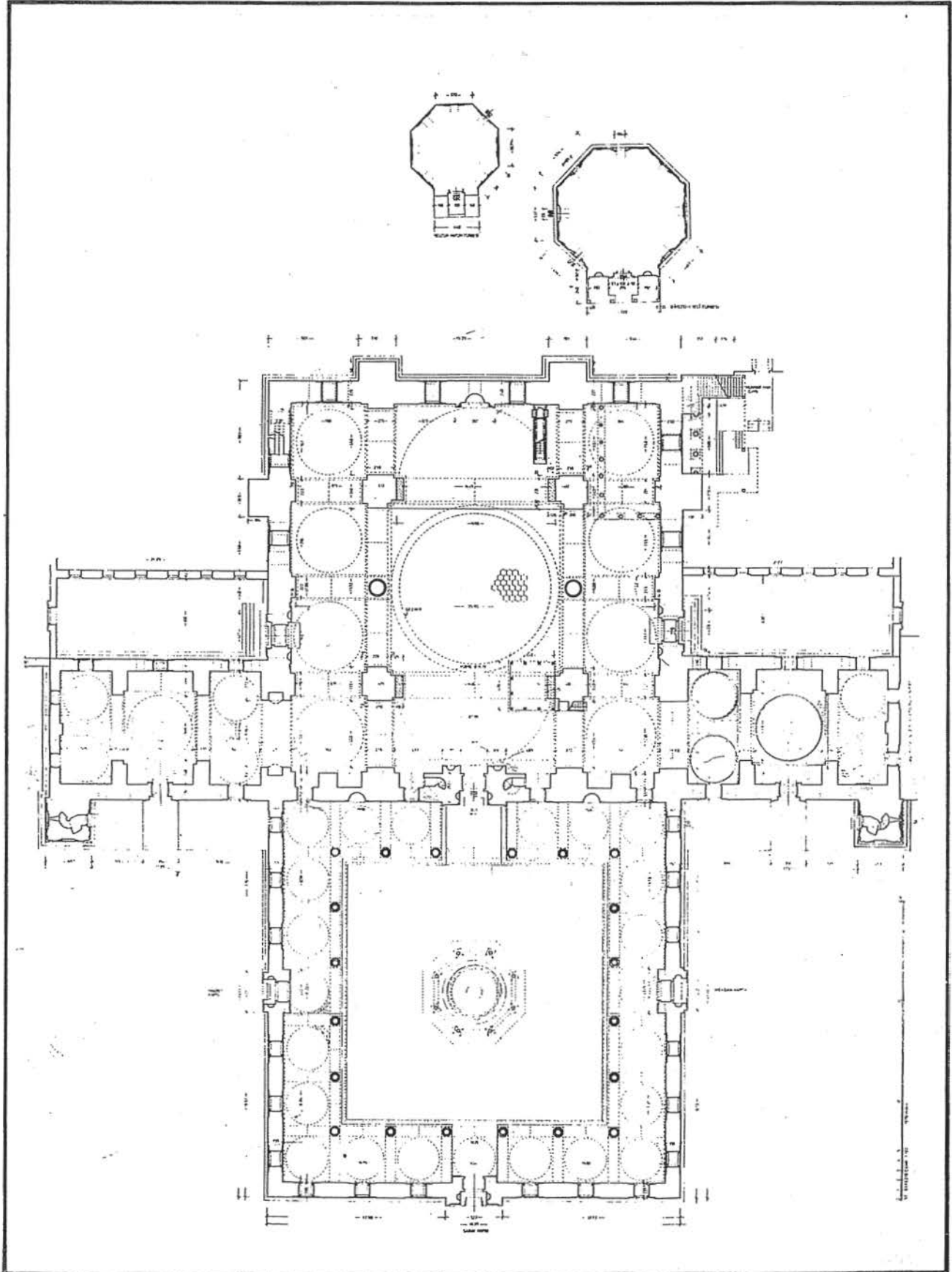

Entrée et Tour du Seras Klerat

Constantinople

No. 326 Editeur An Bon Marché, Paris

Bayezid meydanında üniversite ve Bayezid kulesi

Plan 1. İstanbul-II. Bayezid Camii Türbesi ve Selçuk Hatun Türbesi Planı

Bayezid Camii genel görünüşü.

ları eliyle yapılmış, avize zincirleri Derviş Mehmed adlı usta tarafından imal olunmuştur. Cami tamamlandıktan sonra, buraya vakfolunan Kur'an-ı Kerim'ler, halılar, seccadeler, kandiller, askılar, fenerler, mumlar, cüz mahfazaları, rahleler, avizeler, Kuran keseleri ve daha pek çok eşyanın kimler tarafından verildikleri aynı belgede kayıtlıdır.

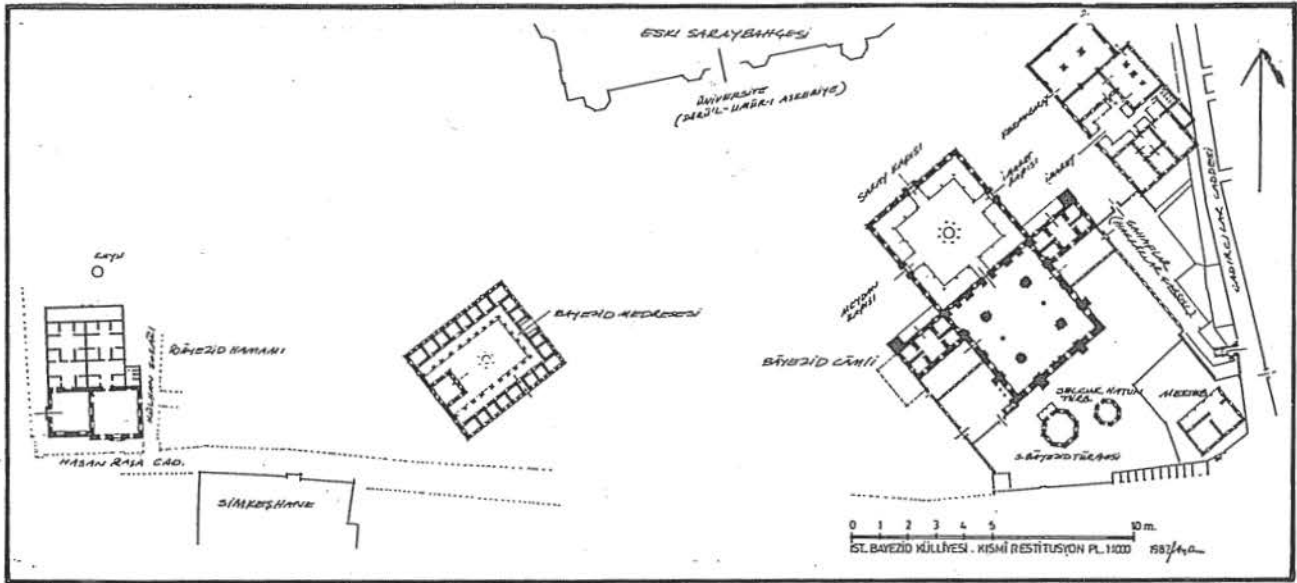
Külliyenin diğer unsuru olan medresenin inşasına cami bittikten sonra, 912 (1506) başlarında girilmiştir. Bu inşaatla bina emini Solakoğlu Ali ve kâtibi Hacı Ali'dir, mimarı ise Yusuf bin Papas'dır. İnşaat, 20 Rebiyülevvel 913 (1507)'de tamamlanmıştır. Külliye'nin parçalarından sıbyan mektebi de aynı tarihe doğru tamamlanarak, tedrisata başlanmıştır. Camiye, 3 Recep 911 (1505)'de su verilmiştir.

Bayezid Camii'nin Arapça Vakfiyesi (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Defter 2113; tercümesi Dft. 2148) Rumeli kadiaskeri Mevlânâ Abdurrahman Çelebi tarafından düzenlenmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki Türkçe vakfiye ise 911 Cemaziyevvel başlarında yazılmıştır. Vakfiyelere göre, külliye gelir sağlamak üzere Selânik'te ve Bursa'da birer büyük kervansaray yapılmıştır. Bunların vakfiye tarihinden 2-3 yıl sonra yapıldıkları tespit olunur. Bursa'daki kervansaray (şimdi Pirinç hanı) Muharrem 913 (1507) ile 914 Rebiyülevvel (1508) arasında inşa olunmuştur. Ayrıca Selânik'te bir bedesten, bir başhane, bir hamam ile esasları "kâfir yapısı" olan iki hamam daha vakfedilmiş, Edirne'de Kale içinde Yemişkapı kervansarayı da evkafından olarak kaydolunmuştur. Vakfiyesine göre, Bayezid Camii'nin ve külliyesinin gayet kalabalık bir hizmetli kadrosu da olduğu anlaşıyor.

Bayezid Camii'nin inşaatı bittikten pek az sonra, 915 (1509)'da İstanbul'da pek çok binayı harap eden ve kırkbeş gün süren zelzele olmuş ve herhalde bu sırada burada da bazı

hasarlar meydana gelmiştir. Fakat bunların ne derecede olduğu bilinmez. Yalnız bu zelzelede kubbesinin "...dağılıp pâre pâre olduğu..." *Künhü'l-Ahbâr*'daki bir kayıttan öğrenilmektedir. Vakıflar Başmimarı Âli Sâim Ülgen (1910-1960)'den vaktiyle şifahi olarak öğrenildiğine göre caminin iki yarım kuşbesinden biri ahşaptır. Eğer bu doğru ise, yarım kubbelerden birinin 1509 veya daha sonraki bir zelzelede çöktüğü ve sonra ahşap olarak tamir edildiği söylenebilir. Ancak bu hususun önce doğruluk derecesinin araştırılması gereklidir.

Mimar Sinan'ın eserlerinin adlarını veren *Tuhfetü'l-Mimârîn*'den Bayezid Camii'nin 16. yüzyıl içlerinde onun tarafından bir kemer inşa edilerek desteklendiği de öğrenilir. Bu kaynakta: "... ve İstanbul'da Merhum Sultan Bayezid'in Cami-i Şerifi bir kemer-i cedîle istihkâm bulmuştur, fi sene 981 (1573/74)..." denilmektedir. İstanbul kadısı ile hassa Mimarbaşı (Mimar Sinan)'na gönderilen 5 Cemaziyelâhîr 988 (Temmuz 1580) tarihli bir yazıdan öğrenildiğine göre, Bayezid camii mütevellisinin isteği üzerine "... türbe bağçesinin çarşı camibinde..." vakfa gelir sağlayacak beş dükkânın inşası için keşif yapılması istenmiştir. Evliya Çelebi'nin yazdığına göre Bayezid Camii'nin etrafında 17. yüzyılda geniş bir dış avlu vardı. Aslında üstü açık olan şadırvan havuzu, Sultan IV. Murad (1623-1640) tarafından etrafına dikilen sekiz sütun üzerine oturan bir kubbe ile örtülmüştür. Bayezid Camii'nde cereyan eden tarihi bir olay ise 18 Rebiyülevvel 1117 (9 Temmuz 1705) günü, bir ayaklanma hazırlığında olan bazı kişilerin, bu camide toplanarak son görüşmeleri yaptıklarıdır. Aralarından birinin ihbarı üzerine, durum öğrenilerek, âsiler Bayezid Camii'nde yakalanmıştır (Râşid, *Tarih*, III, 179-180). İstanbul'un büyük yangınlarından Bayezid Camii ve çevresi zaman zaman zarar gör-

Plan 2. İstanbul-II. Bayezid külliyesi vaziyet planı

müştür. 1683'deki bir yangında minare külâhları tutuşmuş, 1741 yılında da diğer bir yangın caminin etrafındaki dükkânları yok etmiştir. 1156 Ramazanı (1746)'da minarelerden birine yıldırım isabet etmesi üzerine tutuşan külâh bir "mum gibi" yanmıştır. Bir belge 1167 Zilhicce'si başlarında (1754-Eylül) Bayezid Camii'nin kubbesinin tamiri için Karamürsel'den ot taşı getirilmesi istenildiği bildirir. 1761 ve 1767-68'de iki defa şeyhülislâmlık makamına getirilen Hacı Veliyüddin Efendi (Ö. 1768), değerli eserlerden meydana gelen kütüphanesini Bayezid Camii'nin sağ tarafına bitişik olarak yaptırdığı müstakil binada toplayarak 1181 (1767/68) de vakfetmiştir. Doğu tarafındaki kapı üstündeki kitabe hattat Mustafa bin Mehmed'in imzasını ve 1212 (1797/98) tarihini taşıdığına göre, Bayezid Camii bu yıllarda bir tamir görmüş olmalıdır. Caminin kible tarafında içinde Sultan II. Bayezid'in türbesinin de bulunduğu hazirede 18. ve bilhassa 19. yüzyıllarda pek çok kişi gömülmüş, ayrıca hazire duvarı köşesine Sadrâzam Reşid Paşa (1799-1857) için İsviçreli mimar G. Fossati tarafından "Tanzimat" üslubunda bir türbe yapılmıştır. Bu hazirenin seçilmesinde sebep herhalde, Reşid Paşa'nın babası Mustafa Efendi'nin Sultan II. Bayezid vakıfları rûnamçecisi oluşudur. Bu türbede Reşid Paşa'dan başka üç oğlu, Cemil Paşa, Ali Galip Paşa ile Salih Bey de yatmaktadır. Reşid Paşa'nın zevcesi Adile hanımın kabri ise türbenin dışında hemen yanındadır. Caminin tabhanelerine bitişik olarak sonradan ilâve edilmiş ahşap ekle-

meler 1920'den sonra sökülüp kaldırılmış, 1950'li yıllarda iç avlunun taş döşemeleri yenilenmiştir. Aynı yıllarda minarelerde de bazı tamirler yapılmıştır.

İstanbul'un en merkezi yerinde bulunduğundan, çeşitli esnaf Bayezid Camii avlusu ve çevresinde toplanmıştır. Hatta 18. yüzyılda dış avluda kasapların bulunduğu bilinir. 19. yüzyılda caminin iç avluşunda revakların içinde ve kısmen önlerinde Ramazan ayında açık-pazar kurulması, şehrin özelliklerinden biriydi. Bu pazarın ünlü esnafı ve burada satılan mallar, o günleri yaşamış olan Semih Mümtaz'ın 1946 yılında *Akşam* gazetesinde çıkan bir makalesinde anlatılmaktadır. Bu pazar 1922'lerden sonra kaybolmuş, yalnız eski Sahhaflar çarşısı yandıktan sonra, şimdiki kâgir dükkânların yapımı bitinceye kadar, eski kitapçılar 1951-1954 yıllarında, revak kubbelelerinin altında geçici dükkânlar ve sergiler yaparak işlerini sürdürmüşlerdi. Sonra bu sergi ve dükkânlar kaldırılmıştır.

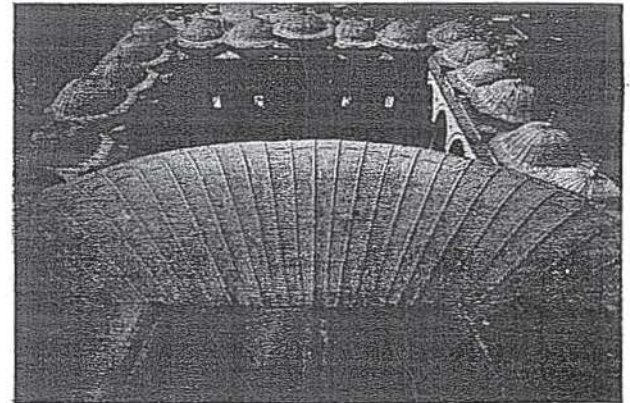
2. Mimarisi:

a. Dış Avlusu

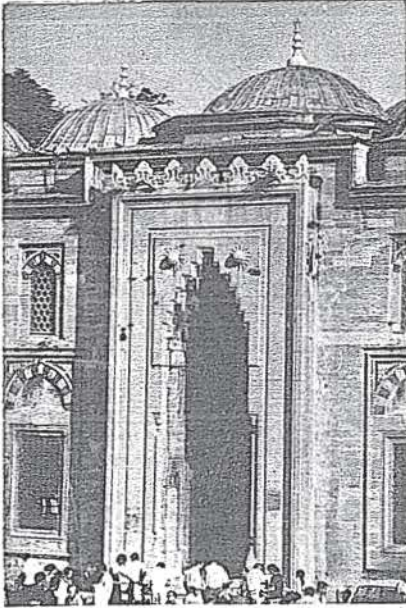
İstanbul'un Bizans devrindeki tarihi topoğrafyası hakkında araştırma yapanlardan bazılarının iddiasına göre, Bayezid Camii'nin yerinde evvelce Hagia Anastasia Kilisesi bulunuyordu. Fakat bu görüşü kuvvetlendirecek sağlam bir dayanak yoktur. Cami yapıldığında etrafı selâtin camilerinin hepsinde olduğu gibi geniş ve muntazam bir planı olmayan

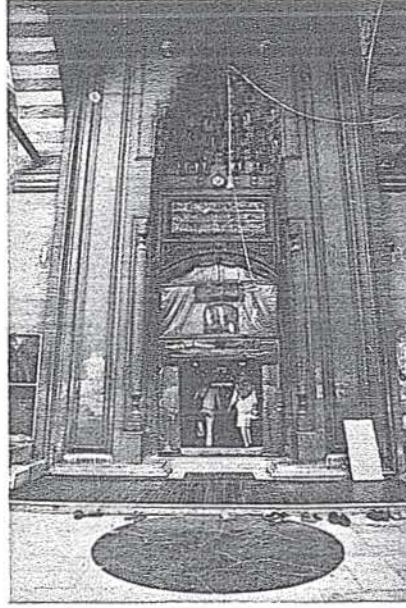
Bayezid Camii tabhanesi kubbeleri

Bayezid Camii yarımkübbe ve iç avlu kubbeleri

Bayezid Camii avlu dış kapısı

Bayezid Camii cümle kapısı

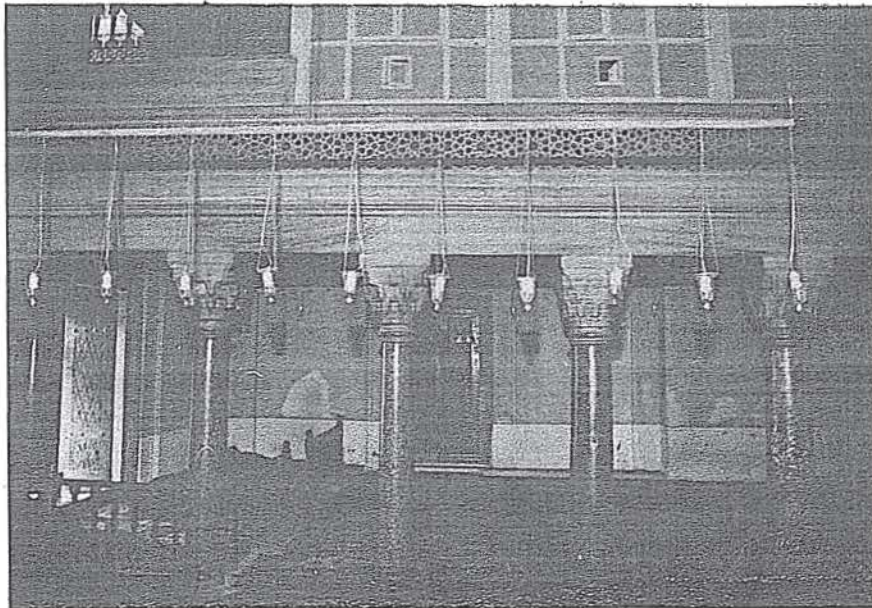

Bayezid Camii şadırvanı

bir dış avlu ile çevrili bulunuyordu. Hatta bu avlunun yılda iki defa temizlenip, süpürülmesi usulden olmuşken, bu işin bir süredir ihmal edilmesi üzerine 26 Zilkade 993 (1585)'de İstanbul kadısına, temizliğini yaptırılması ihtar edilmiştir. Bu avlunun etrafında bir duvar olup olmadığı bilinmez. Eğer var idiyse bugün bu dış ihata duvarından içbir iz yoktur. Bayezid Camii'nin dış avlusu durumundaki meydanın tarih içindeki gelişme ve değişiklikleri ise ayrı bir araştırma konusu olacak derecede zengindir. Bu dış avlunun tam anlamıyla bir avlu gibi kapılara sahip olup olmadığını da bilmiyoruz. Ancak bu saha 1960'ta Hürriyet Meydanı adını alıncaya kadar Sultan Bayezid veya sadece Bayezid Meydanı olarak tanınıyordu. Caminin yan tarafında medreseye doğru uzanan bu geniş dış avlu-meydan eski gravürlerde görülür. Miss J. Pardoe'nin İstanbul hakkındaki kitabının resimleri arasında W.H.Bartlett (1809-1854)'in çelik kazıma tekniğindeki

gravüründe, arka planda bu meydanı 1830-40 yıllarındaki durumu ile farketmek mümkündür.

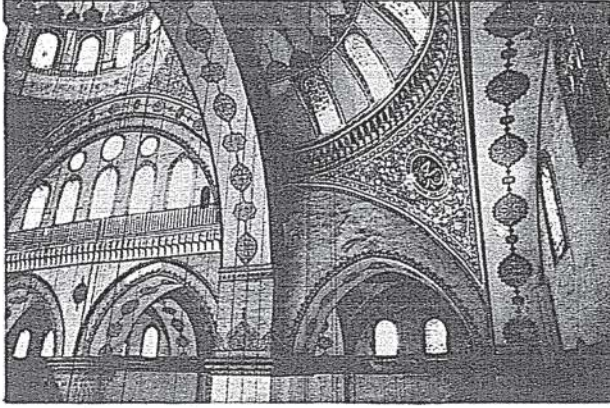
Geçen yüzyıl içinde şehrin modernleşmesi için projeler yapıldığında, şehrin merkezini ve en hareketli yerini teşkil eden Bayezid Meydanı da yeni bir anlayışa göre "imar" edilmek istenmiştir. Eski Saray (Saray-ı Atik) yerinde, Seraskerlik (Bâb-ı Seraskeri) binası, Fransız mimar Bourgeois tarafından inşa edilmiş, aynı mimar Fuad Paşa için, sonra Dışçılık Fakültesi olan binayı da konak olarak yapmıştır. Osmanlı Devleti'nin Paris elçisi Salih Münir Paşa'nın teklifi üzerine, J. - A. Bouvard (1840-1920)'in hazırladığı projeler arasında, Bayezid Meydanı'na verilecek yeni şeklin tasarımları da bulunmaktadır. Sultan Bayezid Meydanı (Place du Sultan Bayezid) başlığı altındaki bu iki proje 1902 yılında çizilmiş olup, saha İstanbul'u ve Türk kültürünü hiç tanımayan ve az da olsa tanımaya gayret göstermeyen bir şehirci-mimar

Bayezid Camii hünkâr mahfili

Bayezid Camii minberi

Bayezid Camii kubbe ve yarımkubbe detayı

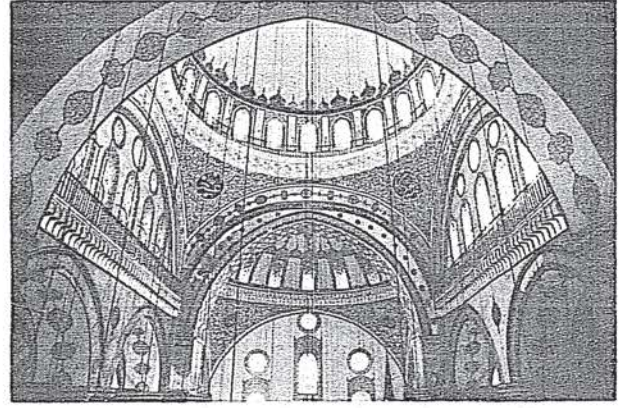
tarafından bir Fransız bahçesi gibi düzenlenmiştir. Projede eksen Seraskerlik (şimdi Üniversite) kapısı teşkil ettiğinden, tam karşısında (Beyazsaray İşhanı yerinde) Gotik üslubunda yüksek kulesi olan, başta Münih'inki olmak üzere pek çok Avrupa şehrinin **Rathaus**'larının benzeri bir Belediye Sarayı yerleştirilmiştir. Geometrik bir planlama ile çizilen tasarıya göre Bayezid Medresesi ile hamamı yıkılacak, buraya yan yana Endüstri ve Tarım Müzesi ile Milli Kütüphane'nin dev ölçülü binaları yapılacaktır. Çok şükür ki bu acayip proje hiçbir surette gerçekleşmemiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında, 1923-1924'te kısa süre Belediye Başkanı olan Haydar Bey (1879-1937) Üniversite kapısının önünde büyük ve güzel, mermer bir havuz yaptırmıştı. Etrafı çiçek tarhları ile çevrili olan bu havuz, 1955-57 yıllarında sökülüp kaldırıldı ve "modern" bir görünüş alması istenilen(!) meydan bugün görüldüğü şekle sokuldu.

b. Şadırvan (harim) avlusu:

Caminin esas avlusu dışarıya üç kapı ile bağlantılıdır. Bunlardan ortadaki, Eski Saray tarafından olduğundan Saray kapısı, soldaki İmaret kapısı, sağdaki ise Meydan kapısı olarak adlandırılmıştır. Bu kapıların dış yüzleri âbidevi bir görünümdedir. Methal açıklığı mukarnaslı mermer muhteşem bir nişin içinde açılmıştır. Burmalı bir çerçeve ile sınırlanan kapıların tepelikleri, zengin profilli tomurcuklar ile taçlanmıştır. Kare biçimli harim avlusu, içeride 24 kubbeli revaklar ile çevrilmiş olup, mermer döşeli avlunun ortasında şadırvan bulunur. 1950'li yıllarda bu döşeme taşları kaldırıldığında, bunlardan bazılarının altta kalan yüzlerinin Bizans üslubunda işlemelelere sahip oldukları görülmüştür. Avlu mermerlerinin aralarında geniş kırmızı porfir taşı levhalar vardır. Bunların da Bizans devri lâhitlelerinden kesilmiş ve yontulmuş olmaları kuvvetle muhtemeldir. Şadırvan IV. Murad tarafından yaptırıldığı bildirilen kubbe ve saçığını taşıyan yeşil somaki sütun gövdeleri de devşirme parçalardır. Bunların altlarında prizma biçimindeki kaidelerin de Bizans sütun başlıkları olup, yontulmak suretiyle üstleri düzlendikten sonra burada kullanıldıkları görülür. Bu iç avlunun evvelce yaşı birkaç ağaca sahip olduğu da bilinir. Eski fotoğraflarda boyları revak kubbelerini aşan bu ağaçları görmek mümkündür. Bugün bu yeşil unsur ortadan tamamen kalkmıştır. Revaklardaki sütun gövdeleri de çeşitli renklerde ve cinsten taşlardır. Devşirme olan bu gövdelerin üstlerindeki başlıklar mukarnaslı Türk başlıklarıdır. Revak kemerleri beyaz ve kırmızı mermerden yapılmıştır. Avlu revaklarının yedi kubbesi son cemaat yerine aittir.

c. Caminin harimi:

Caminin harimine girişi sağlayan cümle kapısı klasik devir Osmanlı mimarisinin muhteşem bir eseridir. Ahenkli bir

Bayezid Camii iç mimarisi

biçimde taştan işlenmiş kordonlarla bölünen kapı nişi, mukarnaslı bir kavsaraya sahiptir. Esas kapı kemeri ile mukarnaslı bölüm arasında ise yapının kitabesi yer alır. Cümle kapısı kanatları zengin suretle işlenmiş, altın yaldızlı madenden kaboşonlar ile süslenmiştir.

Caminin içi kare olup, dört payeye oturan dört büyük kemer Aydın Yüksel'in ölçüsüne göre 16 m. 78 çapındaki kubbe taşıır. Bu ana kemerlerden ikisinin içlerine demir kenetler konulmak suretiyle desteklendikleri tesbit olunmuştur. Ana kubbe, kible ekseninde iki yarım kubbe ile desteklenir ve bu surette harimin ana mekânı örtülmüştür. İki yanlardaki tâli mekânlar ise dörder bölüm halinde olup bunların herbiri küçük birer kubbe ile örtülmüştür. Bu yan bölümlerden de dışarı açılan birer kapı vardır. Sağdaki bölüm dizisinin kible duvarına komşu olan sonuncusu içinde, on devşirme sütun üstüne oturan bir hünkâr mahfili yapılmıştır. Dıştan bir merdivenle ulaşılabilen bu mahfil şebekeli bir koruluğa sahiptir. Çeşitli renklerdeki sütunların başlıkları zengin biçimde mukarnaslı olarak işlenmiştir. Mahfilin altındaki ahşap tavanın da aslında altın yaldızlı ve nakışlı olduğu tespit edilmiştir. Bu mahfilin simetriği olan köşede, duvar içinde bir merdivenin varlığı tespit edilmiştir. Niçin yapıldığı pek anlaşılamayan bu merdivenin, esasında teamül gereğince sol tarafta inşası tasarlanan hünkâr mahfili için yapıldığı, fakat sonraları bu projenin değiştirildiği bir ihtimal olarak düşünülür.

Mihrap, minber, müezzin mahfili, ile giriş duvarına konsollar üzerine oturan kadınlar mahfili itinalı taş işçiliğine sahip aksamdır. Bunlardan bilhassa minberin dantela gibi işlenmiş olması kayda değer bir özelliktir. Kapı ve pencere kanatları da devrinin ahşap işçiliğinin en güzel örneklerinden sayılabilir. Bayezid Camii'nin ana mekânının bir esas kubbe ve iki yarım kubbenin desteklemesi sistemi, Ayasofya'nın örtü düzenine benzediğinden, bu yapının Ayasofya'nın ilhamı ile yapılmış, onun bir benzeri, hatta taklidi olduğu yabancı yazarlar tarafından devamlı olarak tekrarlanan bir görüştür. Ayasofya'daki statik zayıflığın burada olmayışı Bayezid Camii'ni yapan mimarların başka aşamalardan geçerek bu neticeye ulaştıklarını gösterir. Bayezid Camii Edirne'deki Üç şerefeli, İstanbul'da ilk Fatih ve Atik Ali Paşa camilerinde uygulanan gelişmelerin tabii bir sonucu olarak yaratılmış bir eserdir. Bu konu aşağıda başlıbaşına ayrı bir bölüm halinde incelenecektir.

d. Bayezid Camii'nin Türk Mimarisindeki Yeri:

Bayezid Camii'nin, ortadaki büyük kubbeyi, esas eksen üzerinde destekleyen iki yarım kubbenin varlığı ile Ayasofya'nın örtü sistemini andıran bir tarafı vardır. Ancak bunun Ayasofya'nın bir benzerini meydana getirmek kaygısıyla

yapılmadığı, Türk camii mimarisinin gelişme çizgisi incelenildiğinde açık olarak görülebilir. İslâm sanatındaki cami biçimi, Türk mimarisinde de en eski geleneğe bağlı olarak düz damlı ve çok destekli olarak başlamış, mihrap bölümünde önce ufak çapta olan maksure kubbesi, sonraları daha da önem kazanarak büyümüş ve binanın bütününe hâkim olan bir unsur haline almıştır. Artıkoğullarının yaptıkları camilerde bu durumu görmek mümkündür. Meyyafarikin (Silvan) Ulu Camii (1152-1179 arası), Mardin Ulu Camii (1176), Dunaysir (Kızıltepe) Ulu Camii (12. yy. sonu - 13. yy. başları) bu hususta başlıca örnekleri teşkil ederler. Bu sonuncuda 10,50 m. çapında bir kubbenin varlığı dikkati çeker. Daha sonra Manisa Ulu Camii'nde, bu orta kubbenin daha da gelişerek hâkimiyet kazandığı görülmektedir. Burada enine uzanan mekânın ortasını büyük kubbe örter (1366). Sekiz desteğe dayanan 10,80 m. çapındaki kubbenin üç tarafı küçük tonozlu bölümler ile sarılmıştır ki, bu Artıkoğulları mimarisinin bir kademe daha geliştiğini gösterir. Edirne'de Erken Osmanlı döneminde, 1438-1447 yılları arasında yapılan Üçşerefeli Camii'de ise aynı sistemin daha gelişmiş bir biçimde uygulandığı görülür. Enine uzanan harimin ortası 24 m. çapındadır ana kubbe ile örtülmüştür. Birer kalın pâyeye ayrılan yan kanatların herbiri ise ikişer kubbe ile örtülmüştür. Edirne Üçşerefeli Camii, Türk mimarisinde çok önemli bir yeniliğe işaret eder. Böylece Türk mimarisi çok payeli camiden, merkezi kubbeli camiye doğru gelişmesinde en büyük adımı atmıştır.

Bu gelişme, İstanbul'un fethinden sonra yapılan ilk selâtin camii olan ilk Fatih Camii'nde (1462-1470) bir kademe daha ileri gitmiş, büyük kubbe kible cihetinde bir yarım kubbe ile desteklenmiş, yanlardaki küçük mekânların sayıları da böylece üçe çıkarılmıştır. Konya'da Selimiye Camii'nde ilk Fatih Camii'nin şeması tekrarlanmıştır. Aynı yapı düzenini İstanbul'da Çemberlitaş'da Atik Ali Paşa Camii'nde (1496) de bulmak mümkündür. Ancak burada yarım kubbeli kible tarafı mekânının iki yanına küçük mekânlar konulmamıştır. Bu durum Atik Ali Paşa Camii'ni, tabhaneli camilere benzer bir biçime sokmuştur. Hatta esasında yanlarda tabhaneleri varken, sonraları aralarındaki duvarların, benzeri pek çok eserde olduğu gibi açılması suretiyle bu caminin şimdiki görünümünü aldığı da sanılmıştır. Fakat eski bir kaynaktan, böyle bir değişikliğin olmadığı, yan mekânlar ile orta mekân arasında evvelce kalın birer sütun bulunduğu öğrenilmektedir. 18. yüzyılda bu sütunların yerlerine ağır birer paye yapılmıştır. Bayezid Camii, ilk Fatih ve Atik Ali Paşa camilerinden sonra gelen ilk aşamadır. Ondan sonra yanların da üzerleri yarım kubbeler ile örtülmek suretiyle Üsküdar'da Mihrimah-İskele (1547) Camii'ndeki uygulamadan geçilerek dört taraftan yarım kubbeler ile desteklenen Şeh-

zade (1544-1548), Sultan Ahmed (1609-1617) ve Yeni Valide (1597-1663) camilerine ulaşılmıştır.

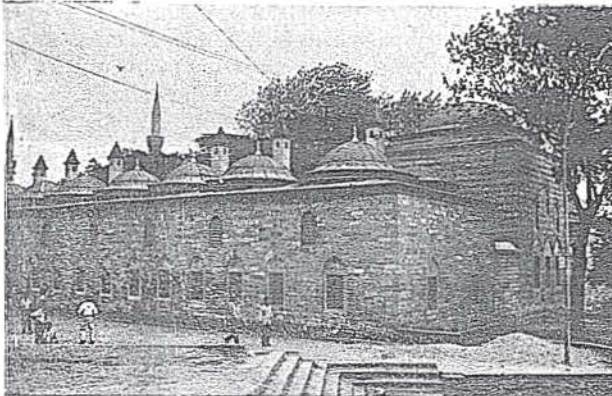
Halbuki Erken Hristiyan mimarisi Ayasofya'ya çok değişik bir aşama sonunda ulaşmıştır. Tralles'li Athemios le Miletos'lu İsidoros, Ayasofya'ya, uzunlamasına gelişen, üç nefli iki destek dizisi ile ayrılan ve üstü ahşap örtülü basilikadan gelmişlerdir. Ancak burada normal bir basilikanın örtü sistemi olan ahşap çatıyı bırakarak, bu büyük orta mekânı, merkezi planlı yapıların kâgir kubbesi ile örtmüşlerdir. Batı - doğu ekseninde iki yarım kubbeye bölünerek karşılanan, ana kubbenin baskısı, her yarım kubbeye tek tek üçe bölünmüştür. Böylece bu eksen üzerinde statik denge sağlanmış, batı ve doğu duvarlarının aracılığı ile baskı tabana kadar indirilmiştir. Geleneksel basilika prensibine sadık kalınmak istenildiğinden, dolayısıyla aynı düzenleme kuzey ve güneyde uygulamadığından, Ayasofya statik bakımından başarılı olamamış, bu yüzden de gerek Bizans, gerek Türk devirlerinde, bu dev ölçüdeki binayı bilhassa bu taraflardan devamlı desteklemek gereği duyulmuştur.

Her şeyden önce şunu iyice vurgulamak gerekir ki, Ayasofya dünya mimarlık tarihinde büyük bir aşamadır. Fakat burada sonuca ulaşılmış değil, sadece bir gelişme yolunda bir deneme, çok büyük ölçüde ve iddialı bir deneme yapılmıştır. Osmanlı devri Türk mimarisi, bu safhaya çok değişik kademelerden geçerek ulaşmış ve bunu da hızlı biçimde geliştirerek daha mükemmellemeye varmayı başarmıştır. Bayezid Camii işte bu gelişme zinciri içinde bir halkadır. Ayasofya'nın mekân bakımından ne olduğu incelenmiş ve ona nazaran daha rasyonel, daha açık bir çözüm bulunmuştur. Ayasofya, benzeri bir uygulamada ne elde edileceğini gösteren bir model olmuştur. Oadaki aksaklık ve hatalar burada tekrarlanmamaya çalışılmıştır. Nitekim, Ayasofya'da orta mekân uğruna, yanlardakiler bir bakıma "harcanmıştır". Halbuki Bayezid ve benzeri camilerde böyle bir durum olmadıktan başka, orta ve yan mekânlar arasında tam bir bütünlük elde edildiği açıkça belirlidir ve statik denge mükemmel bir biçimde sağlanmıştır. Nihayet Ayasofya bir gelişmenin halkası olmayıp, cessus mimarisiyle Ortaçağ yapı sanatında tek kalmıştır.

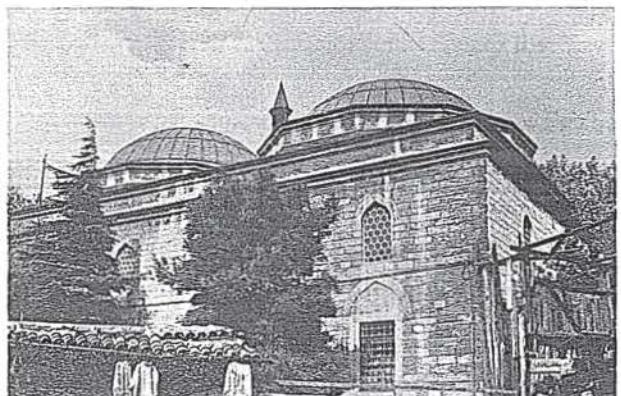
II

Taphaneler

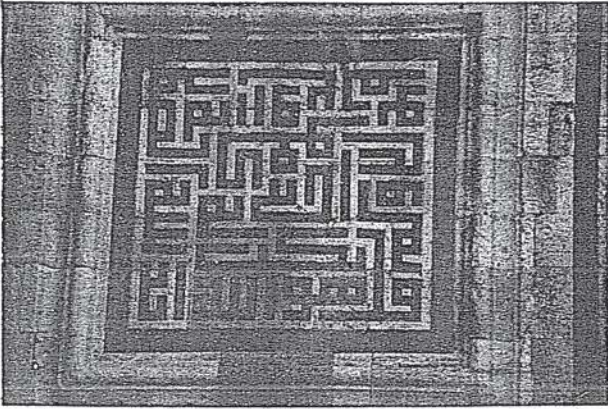
Erken Osmanlı devrinde zaviye mahiyetinde olan tabhaneler birçok hallerde ayrı binalar olarak yapılırken, vezir camilerinde, caminin iki yanına bitişik, kubbeli birer veya ikişer mekân halinde inşa olunmuştur. Bu yüzden de, esas görevleri hiç araştırılmaksızın, böyle dini binalara "ters T tipi camiler" gibi anlamsız bir ad takılmıştır. Halbuki büyük selâtin camilerin birkaçında bu tabhanelerin, vezir camilerin-

Bayezid Külliyesi Medresesi

Bayezid Külliyesi Sıbyan mektebi

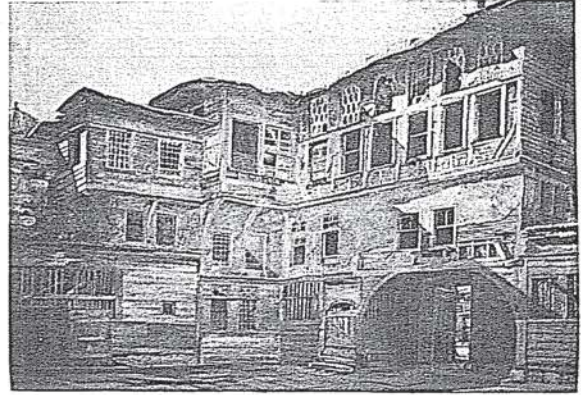
Bayezid Camii Minare kürsüsünde kufi yazı

de de olduğu gibi ana ibadet mekânının iki yanına bitleştirildikleri görülür ki, bunlardan biri de İstanbul'daki Bayezid Camii'dir. Burada caminin iki yanına bağımsız birer kitle halinde tabhaneler inşa olunmuştur. Dışarıdan girişleri olan bu yapıların ortada, evvelce üzerlerinde aydınlık fenerleri olan kubbeli birer kapalı avlu mahiyetindeki orta bölümleri ile buna açılan iki taraflarında ocaklı ve kubbeli dörder hücreleri vardı. Böylece bunlar "âyende ve revende"nin kısa sürelili olarak barınmasına, misafir edilmesine mahsus mekânlardı. Sonradan, 16. yüzyıl ortalarında bu gelenek ortadan kalktıktan sonra, tabhanelerin ana bölümleri ile, esas cami ile aralarındaki duvarlar açılmak suretiyle, bu tabhaneler namaz mekânlarına katılmış, ortada kapalı avlu geleneğini yansıtan kubbe fenerleri de kaldırılarak buralara Türk mimarisine uymayan garip ve gülünç kümbetler yapılmıştır. Evliya Çelebi de "... Camie muttasıl yemin ve yesarında müsâfirin için iki adet tabhâne bina olunmuş..." dedikten sonra, "bâ'de mezkûr tabhaneleri câmie ilhak idüb cami-i şerif iki cihetten tevsi olundu..." cümlesi ile bu olayın en azından kendi yaşadığı yıllardan önce veya o sıralarda cereyan ettiğini belirtir. Bayezid Camii, tabhaneli veya "zaviyeli" camilerin en büyük örneklerinden biri olarak, sanat tarihinde ayrı bir yere sahiptir.

"Veli" lakabı ile tanınan Sultan II. Bayezid'in hükümdarlığı yıllarında yapılan hayır binalarında, taphanelere büyük önem verildiği görüldükten başka, Bayezid kendi adına inşa ettirdiği büyük külliyelerinde de taphaneleri ihmal etmemiştir. Edirne'deki caminin de iki yanında taphane kanatları bulunmaktadır. Amasya'daki caminin iki yanındaki mekânların aslında esas ibadet mekânından ayrı iken sonraları, aralarındaki perde duvarlarının kaldırılması ve yanlardaki kanatların, aslında bir kapalı avlu gibi düşünülmüş, öndeki birinci kubbeli mekâna katılmaları ile şimdiki biçimini aldığı görülmektedir.

III Minareler

Bayezid Camii'nin minareleri Osmanlı devri Türk mimarisinde çok değişik bir sistem uygulanarak tabhanelerin en dış köşelerine yerleştirildiğinden aradaki açıklık 79 m.'yi bulmaktadır. Taştan olan minarelerden 1953-54'te tamir edilen sağdaki, orijinal süslemesini zamanımıza kadar korumuştur. Gövdede pişmiş topraktan kırmızı renkte kuşaklardan başka, gövdenin yukarı bölümünde yine aynı malzemeden geometrik bir süsleme kaplaması görülür. Şerefe çıkmaları ise sarkıtmalı (stalaktitli) mukarnaslar ile bezenmiştir. Buna karşılık soldaki minare gövdesinde hiçbir renkli süslemenin olmayışına karşılık, şeref çıkmaları altında ötekinde ol-

Bayezid Camii yanında Kasrı Hümayun (A. Rıza Akbulut'un tablosu, Resim-Heykel Müzesinde)

duğu gibi sarkıtmalı mukarnaslar vardır. Bu minare gövdesinin bilinmeyen bir tarihte bir yenileme gördüğüne işaret sayılmalıdır. Fakat bu minareler bilhassa kürsü kısımlarının mimarisi ve süslemesi bakımından önemli ve hemen hemen eşsizdir. Başlıbaşına birer mimari varlık olarak tasarlanmış olan bu kürsülerin köşelerinde stalaktitli başlıklı yarım sütunlardan başka, minareye geçit veren ve dıştan irtibatlı âdeta âbidevî karakterde kapılar da vardır. Bu kapılar renkli mermerler ile çerçevelenmiş böylece zengin bir görünüm almıştır, kürsülerin yukarı bölümlerinde ise kırmızı, beyaz ve yeşil renklerde kare panolar yapılmış olup, bunlardan meydana bakanların geometrik şebeke motifleri ile süslenmesine karşılık, yanlarda küfî hatla, "satrançlı" denilen (hatt-ı ma'kûl) yazı ile girift biçimde dört Elhamdülillâh yazılı olduğu görülür. Kapıların üstlerinde de aynı hatla İhlâs sûresi işlenmiştir. Kürsülerin pabuç ile birleştiği yerde ise, avlu kapıları taşlarında da görülen tomurcuk dizilerinin tekrarlandığı dikkati çeker.

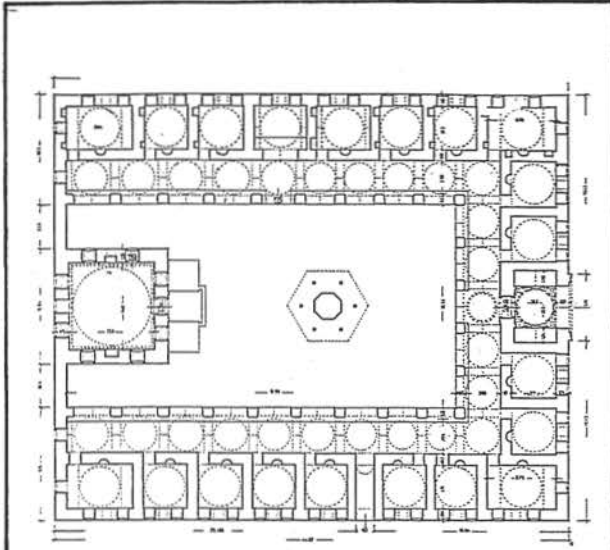
IV Türbeler

1. Sultan II. Bayezid Türbesi:

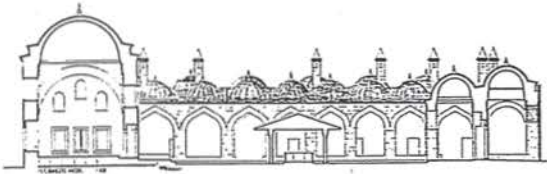
Sultan II. Bayezid'in ölümünden sonra, türbesi oğlu Yavuz I. Selim tarafından caminin kible etrafındaki boş yere inşa ettirilmiştir. Herbir kenarı 5 m. 35 ölçüsünde sekizgen biçiminde olan ve küfeki taşından yapılan türbenin üstünü sağır kasnaklı bir kubbe örter. Her cepheye altı üstlü iki pencere vardır. Giriş kısmındaki geniş saçaklı hol, herhalde daha eski bir benzerinin yerine 18. yüzyıl sonlarına doğru yapılmış olmalıdır. İki renkli taşlardan yapılan kapı kemeri üstünde boya ile Besmele yazılmıştır. Çok zengin oymalar ile işlenmiş, geçmeli kapı kanatları ayrıca altın yaldızlı madeni kaboşanlar ile de süslenmiş ise de, maalesef bunların çoğu çalınmıştır. Türbenin içindeki kalem işi süslemeler geç devrin Barok üslubundadır. Bayezid'in sandukası tek olarak ortada bulunur. Kubbeden bir avize sarkmaktadır. Pencerelerdeki ahşap kapaklar orijinaldir. Halûk Şehsuvaroğlu tarafından işaret edildiğine göre 18. yüzyılda hazırlanan bir fitneye karışanlardan birkaçı, bir gün bu türbede birleşip görüşmüşlerdir.

2. Selçuk Hatun Türbesi:

Bu türbenin yakınında daha ufak ölçüdeki diğer bir mezar binası ise Sultan Bayezid'in kızı Selçuk Hatun (veya Sultan)'a aittir. Aynen padişahınki gibi du da, her cephesi 3 m. 65 ölçüsünde olmak üzere sekiz köşeli ve kubbelidir. Selçuk

Plan 3. İstanbul-II. Bayezid Medresesi planı

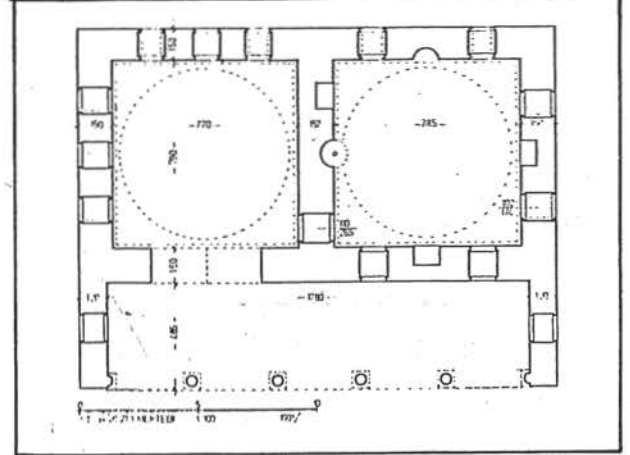
Plan 4. İl. Bayezid Medresesi Mektârı

Sultan 1508'de ölmüş ve türbenin vakfiyesi de aynı tarihlerde tanzim edilmiştir. Çok sade olan türbenin içinde geç devrin kalem işi nakışları görülür. Türbede sadece Selçuk Sultan'ın sandukası bulunur.

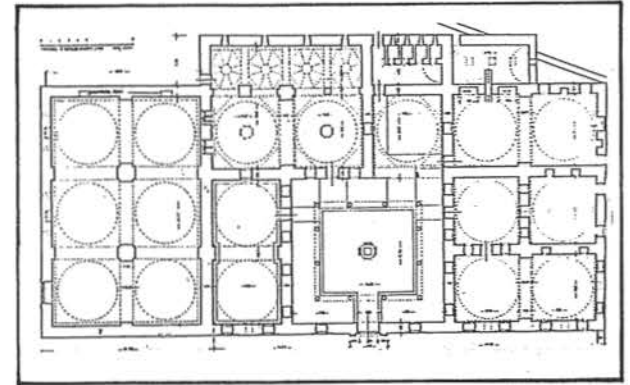
Selçuk Sultan, 1485 yılında, yani babasının tahta çıkışından dört yıl sonra, Mustafa Paşa'nın oğlu Mehmet Bey ile evlenmiş ve ondan Neslişah Hanımsultan olmuştur. Selçuk Sultan'ın 914 (1508/09) tarihli vakfiyesine göre, Serez'de yaptırdığı medreseye emlakını vakfetmiştir. Selçuk Sultan'ın yine Serez'de bir cami (veya mescit) ile bir de "ribat" vakfettiği bilinir. Babasının camii yanındaki türbesini, 905-911 (1500-1505) yılları arasında yaptırtmış, bu türbenin de vakfiyesi 1508'de düzenlenmiştir. Selçuk Sultan'ın aynı yıl içinde öldüğü bilinir.

3. Sadrazam Reşid Paşa Türbesi:

Caminin hazire duvarının meydana bakan köşesinde Sadrazam Reşid Paşa (1799-1857) için İsviçreli mimar G. Fossati (1809-1883) tarafından bir türbe inşa edilmiştir. 1847'de Reşid Paşa için Boğaziçi'nde Baltalimanı'nda bir yalı da yapmış olan Fossati, bu dikdörtgen planlı küçük türbe binasında bilinen üslupların hiçbirine uymayan sadece hafifçe Gotiği andıran bir üslup kullanmıştır. Yalnız saçak süslemesi olarak yapılan tomurcukların (fleurons) Bayezid Camii'nde kapı üstlerindeki illerden ilham alınarak gerçekleştirildikleri söylenebilir. Türbenin pencerelerinde ise Batı üslubunda bir desene göre imal edilmiş dökme demir parmaklıklar bulunur. Türbenin içinde Reşid Paşa'nın sandukasından başka, üç oğlunun da kabirleri bulunmaktadır. Bunlar elçi ve Hariciye Nâzırı olan Mehmed Cemil Paşa (1828-1872), çeşitli nezaretlerde bulunan Damat Ali Galip Paşa (1829-1858) ve

Plan 5. İstanbul-II. Bayezid Sıbyan Mektebi planı

Plan 6. İstanbul-II. Bayezid İmâreti planı

Salih Bey'dir. Reşid Paşa'nın zevcesi Adile HANIM'ın (öl. 1868-69) kabri ise türbenin dışında hemen yanındadır.

4. Hazire:

Bayezid Camii'nin kible duvarı önündeki hazirenin 17. yüzyıldan itibaren teşekkül etmeğe başladığı buradaki mezar taşları kitabelerinden anlaşılmaktadır. Çoğu devrilmiş durumda olan bu eski taşlardan biri, Rumeli Kazaskeri Molla Ali Efendi'nindir (öl. 1033 - 1623/24). Fakat hazireye yoğun biçimde defin 19. yüzyılda yapılmıştır. Buraya içinde bulunduğumuz yüzyılın ilk yıllarına kadar ölü gömülmüştür. Mezarlar arasında Salih Paşa (öl. 1249-1833 / 34), Osman Paşa'nın (öl. 1250 = 1834/35), bazı devlet adamlarının ve bilhassa pek çok sayıda Saray'a veya devlet ileri gelenlerinin soyundan kadın ve kızların mezarlarına bu hazirede rastlanmaktadır.

V Medrese

Sultan Bayezid manzumesinin medresesi caminin uzağında bağımsız bir bina halinde yerleştirilmiştir. Vakfiyelerde adı geçmediğinden ve 7 Muharrem 912 (11 Mayıs 1506) tarihli bir belgeden, medresenin yapımına, cami inşaatı bittikten sonra başlandığı, mimarının Yusuf bin Papas, bina emininin Solakoğlu Ali, kâtibinin Hacı Ali olduğu öğrenilir. Her üçüne de 913 (1507)'de çeşitli hediyeler ihсан edildiğine göre, inşaat bu tarihte bitmiş olmalıdır. Fakat 1509'deki zelzelede büyük ölçüde zarar görmüş ve hatta tamamen yıkılmıştır. Fakat felâketin hemen arkasından tamir edilerek, şehrin en önemli medreselerinden biri olarak kullanılmıştır. Genellikle Şeyhülislâmların bu medresede ders

verdikleri bilinir. Zembilli Ali Efendi, İbn-i Kemal bu medresenin hocalarındandır. Medresenin çok bakımsız durumda olması yüzünden 1911 ve 1915'te raporlar yazılmış ve ancak 1940'lı yıllarda büyük ölçüde tamir görerek, 1943'te Belediye Şehir Kütüphanesi yapılmıştır. Kırk sene bu surette hizmet ettikten sonra, Belediye Kütüphanesi buradan çıkmış ve medrese Vakıflar Hat Sanatları Müzesi olmuştur.

Bayezid medresesi evvelce, önündeki meydana, taş örülü bir duvarla ayrılmıştı. Meydana açılan klâsik üslupda bir kapısı vardı. Burası kütüphane yapıldıktan sonra bu duvar indirilmiş ve derzleri boşluklu taş kaplanmış, bu da şiddetli tenkitlere yol açmıştır. İstanbul'da 1956-1959 yıllarında yapılan büyük istidlâkler sırasında, Bayezid Meydanı da oyulduğunda bu duvar bütünüyle ortadan kaldırıldığından medrese açıkta kalmıştır. Medrese 44 x 36 m. 60 ölçüsünde olup, iç avlunun etrafını üç taraftan kubbeli revaklar sarar. Bu revakların kemerleri genellikle olduğu gibi sütunlara değil, kare taş payelere oturmaktadır. Avlunun dördüncü kenarında yer alan derhane-mescidin üstü 7 m. 40 çapında bir kubbe ile örtülüdür. Medresenin her tarafında kesme taş kullanılmış olmasına karşılık, derhane-mescid taş ve tuğla şeritleri hâlinde inşa edilmiştir. Medresenin cümle kapısı sivri kemerli büyük bir eyvanın içinde açılmıştır. Bu eyvanın da tepeliğinde, camideki gibi taştan tomurcuk dizileri sıralanır. Her biri ocaklı, dolaplı ve dışa penceresi olan, kubbeli yirmi oda revakların arkasında uzanır. Avlu ortasında ise bir şadırvan bulunur. Halk arasında bu medreseye, caphesi önünde eskiden beri duran bir havuzdan dolayı Havuzlu Medrese denilirdi; havuz 1956 yılı istidlâklerinde yok edilmiştir.

VI

Sıbyan Mektebi

Caminin kible tarafında, hazirenin de ilerisinde olan Sıbyan Mektebi vakfiyeye göre "yetim ve fakir çocuklara" şart koşulmuştur. 20 Rebiyülevvel 913 (22 Temmuz 1507)'de mullim ve halifesine ücret tahakkuk ettiğine göre, mektep faaliyetine geçmişti. Çok harap durumda olan bu küçük eser 1960 yılına doğru Vakıflar tarafından tamir ettirilmiş, fakat mimarisine uymayan bir işe tahsis edilerek, Hakkı Tarık Us Kütüphanesi yapılmıştır. O vakit bunun doğru olmadığını gerekçeleri ile şahsen anlatmaya çalışmış fakat başarı elde edememiştik. Bu tahsisin yanlışlığı aradan yıllar geçtikten sonra anlaşılmış bulunuyor. Bayezid Külliyesi'nin Sıbyan Mektebi önünde dört sütuna ve iki yan duvara dayanan bir sundurması olan yan yana bitişik ikisi de kubbeli çifte mekândan ibarettir. Bunlardan soldaki geniş bir eyvanla dışarı açılır. Buradan geçilen ikinci kubbeli mekân ocaklıdır ve esas mektep kısmıdır. Bu bina İstanbul'un sıbyan mektepleri arasında tamamen değişik bir plan düzeni gösteren bir yapı olarak çok dikkat çekicidir. Eyvanlı kanat, Orta Asya ve eski Anadolu Türk mimarilerinin geleneğini sürdüren bir elemandır. Erken Osmanlı mimarisi Orta Asya'dan beri gelen eyvanı, üstünü kubbe ile örtmek, fakat bir cephesini kemerle dışarı açmak suretiyle bir süre kullanmıştır. Bayezid Sıbyan Mektebi de bu prensibin İstanbul'daki son ve nadir bir örneğidir.

VII

İmaret ve Kervansaray

Bayezid Külliyesi'nin aşhane-îmareti ile kervansarayı sol tarafta inşa edilmiştir. Vakfiyede imaret, matbahlar ve kilerler olarak tarif edilmiştir. Aşhane-îmaret ortası şadırvanlı bir avlu etrafındaki kubbeli mekânlardan meydana gelmiştir. Arkadaki büyük bacası mekânların matbah (mutbak)'lar olduğu anlaşılır. Evvelce ortada avluda olan şebekeli fiskiyeli şadırvan kaldırılarak, buraya avluyu örten modern çatı

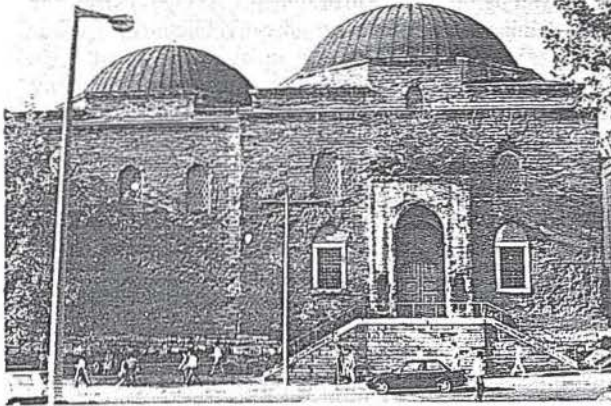
taşıyan beton direk oturtulmuştur. Avluyu çeviren kubbeli mekânların tam olarak esas görevleri bilinmez ise de bunların erzak ambarı, tartı yeri, fırın, matbah, yemek dağıtma ve yeme yeri (me'kel) oldukları anlaşılmaktadır. Solda ise bitişik olarak altı bölümü kubbeyle örtülü kervansaray bulunmaktadır. İki taş payenin taşıdığı kemerlere oturan eş ölçüdeki altı kubbe, kurşun kaplıdır. Kervansaray veya han olarak adlandırılan bu büyük yapının Eski Saray tarafındaki yan cephesine, 19. yüzyılın ortalarında, şimdi Üniversite Merkez binası olan Seraskerlik binası yapıldığında, "misafirhane-i Askerî" adı verilen askerî lojman eklenmiştir. Bu hususta Ahmed Lûtfî Efendi'nin Tarih'inde şöyle bir kayıt bulunmaktadır. "İnşâ-i Müsâfir-hâne: Bâb-ı Ser-askerî karşısında, İmâret Hanı civarında Müsâfir-hâne-i Askerî nâmiyle müceddeden inşa olunan kârgir ebniyye-i casîme Ordû-yı Hümâyûnlar debboyundan, mevcûdundan sarf olunmak üzere, bir milyon üçyüz kırkbin kuruşla meydana getirilmiştir. O vakte kadar Ordû-yı Hümâyûnlar ümerâ ve zâbitânından li-eclî'l-maslaha İstanbul'da bulunacak müsâfirîn-i askerîye dağınık olarak hanlarda, ötede beride beytütet ederek, sefâlet hâlinde bulunurlar idi. Bâdemâ münâsib bir ücret-i iskâniyye ile mezkûr misafirhânedeki müsterihen imrâr-ı eyyâm edegeldikleri şâyân-ı teşekkür-i me'âsir-i memdûhâdandır. Ebniyye-i mezkûre münâsebetiyle orasının kesb-i ziyet eylemesi memleketce muhasenâtı mücib olmuş ve ücûrât-ı iskâniyye ise bir menfaat-ı dâime husûle getirmiştir." Lûtfî Efendi'nin 1288 (1871/72) yılı olayları içinde yazdığı bu inşaat İstanbul Belediyesi'nce ısrarla yıktırılması istenilen ve yan cephesi feda edilerek kalan kısmı ancak kurtarılan binanın tarihçesini gayet güzel gösterir. Böylece ilk "Orduevi" olduğu anlaşılan Misafirhanenin yan cephesindeki mermer çeşme de sökülerek ön cephenin kalan kısmına monte edilmiştir. Seraskerlik bahçe duvarı altındaki dükkânlar ile (Bakırcılar Çarşısı) aynı üslupta olan bu taş bina sonraları Dışçılık Yüksek Okulu olmuş ve boşaltıldıktan sonra 1960 yıllarına doğru İstanbul Belediyesi tarafından yıktırılması için büyük gayret harcanmış, neticede yarı cephesinden bir kısmının kesilmesi suretiyle, binanın kalanı kurtarılmıştır.

Bayezid aşhane-îmareti 1301 (1883-84)'de Sultan II. Abdülhamid tarafından Umumi Kütüphane yapılmıştır. Bu vesile ile esas binanın meydana bakan cephesine 19. yüzyılın "karma" (eklektik) üslubunda taşın bir kaplama "giydirmiş", kapı ve pencerelerin biçimleri bu üsluba uydurulmuş ve kapısı üstüne Sultan II. Abdülhamid'in tuğrası altına, manzum talik hatla işlenmiş iki tarih kitabesi konulmuştur. Aşhane-îmaretin sağındaki bölümler, kitap hacmi gittikçe artan kütüphanenin yer ihtiyacını karşılamak üzere, sonraları 1947-1955 yılları arasında restore edildiği gibi, askerî misafirhanenin kurtarılabilen parçası da uzun gayretlerden sonra Bayezid Kütüphanesi'ne tahsis edilmiştir.

VIII

Hamam

Bayezid Hamamı, şehrin merkezinde Sultan II. Bayezid Camii'nin uzağında bulunmakla beraber, külliye'nin bir parçası olarak kabul edilerek böylece tanınır. Son yıllarda bu hamamı halkın gözünden düşürmek ve böylece yıktırılmasını kolaylaştırmak için buraya Patrona Hamamı denilmiştir. Bayezid Hamamı'nda inşa kitabesi olmadığından kesin tarihi de bilinmez. Ancak hiç dikkati çekmeyen bir kaynaktan, Başbakanlık Arşivi'ndeki 16. yüzyıla ait Tapu Tahrir defterlerinden çıkarıldığına göre Yavuz Sultan I. Selim'in validesi Gülbahar Hatun'un Trabzon'daki İmareti evkafı arasında o bölgede gelir sağlayan mülk ve araziler listesinin sonunda "İstanbul'da Sultan Bayezid Camii yanındaki Yeni Hamam mukataası, senede 75.000 akçe" kaydına rastla-

Bayezid Külliyesinde hamam

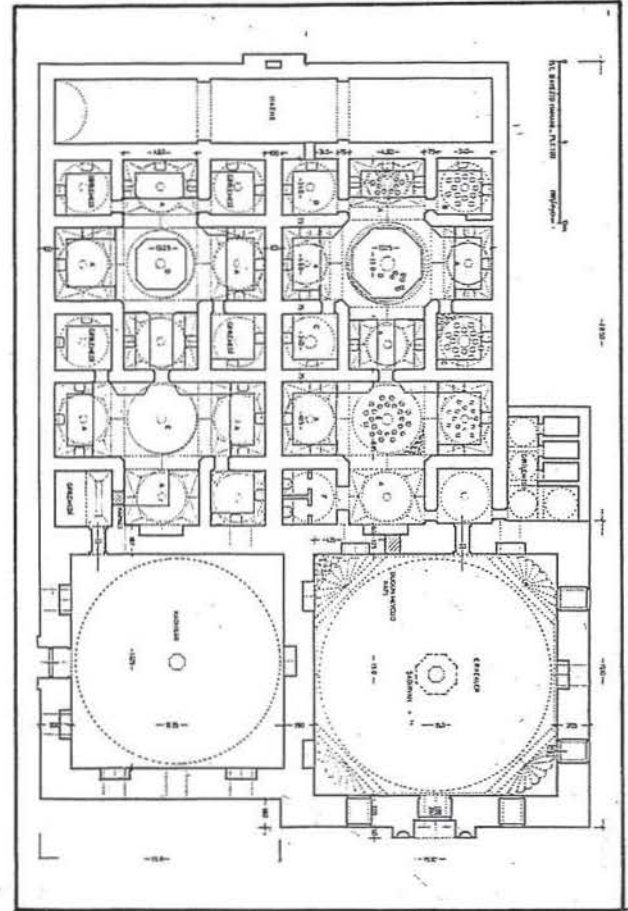
nır. Bilindiği kadarı ile Gülbahar Hatun 911 (1505-06) yılında vefat ederek, Trabzon'daki hayratı olan caminin yanına defnedilmiştir. Bugün hâlâ kabri Hatuniye Türbesi olarak durur. Tapu defterlerinden derlenen bilgidene anlaşıldığına göre, 16. yüzyılda Yenihamam denilen Bayezid Hamamı, padişahın zevcesi olan Gülbahar Hatun'un evkafına gelir sağlamak üzere inşa ettirilmiştir. Ancak, Sultan II. Bayezid'in vakfiyelerinden birinde (İstanbul-İnkılâp Ktp.), "İstanbul'da Yenicami civarında bina olunan çifte hamam, kaydı görüldüğü gibi, 913 (1507-08) tarihli diğer vakfiyesinde de (BA), "... Ve dahi mahrusa-i Konstantiniyye içinde yeni Mescid-i Câmî yanında muhkem yir üzerinde yapılmış, birbirine muttasıl iki hammam ki birisi erlere ve birisi avretlere muhtassıdır, üstü örtülü evlerden ol iki hammamlara müteallik olanları ol evkafdandır ve ol iki hammamın anlara müteallik olanları ile haddi ve cemi dört tarafından taşıla kiremmüdiyle kireciyle yapılmış eski divarlara müntehi olur ve cemissinün ahsılı bir yılda yetmiş bin akçedir." denilir. Burada adı geçen Yeni Cami, Bayezid Camii'nden başkası olmadığına göre hamamın da bu külliyenin bir parçası olarak, aynı yıllarda inşa edildiği anlaşılır. Gelirinin ise Gülbahar Hatun Vakfına tahsis edildiği görülmektedir. Fransa kralının özel emri ile incelemeler yapmak üzere İstanbul'a 1544 yılında gelerek, uzun maceralardan sonra 1550'de yurduna dönen, Fransa'da Albi'li Pierre Gylli (Gyllius), Sultan Bayezid tarafından yaptırılan Yeni hamamın inşası sırasında, kendisinin bu şehre gelişinden yaklaşık kırk yıl kadar önce Theodosius anıtının yıktırılmış olduğunu bazı yaşlı kişilerden öğrendiğini yazar. Böylece hamamın 1500-1505 yılları arasında yapıldığı bir defa daha kesinleşmiş olmaktadır.

Bayezid Hamamı, aynı çeşit yapılar arasında en gösterişli ve büyüklerinden biri olduğundan Hamam-ı Kebir olarak da adlandırılmıştır. Evliya Çelebi, ne yazık ki eserinin hamamlar bölümünde faydalı bir bilgi vermez. Her hamamın adına göre uydurduğu "yakıştırma" tariflerinden birini de burası için yaparak, Bayezid Hamamı'nın "velî"lere mahsus olduğunu bildirir ki, ciddi olmayan ve esasız bir açıklamadır. İstanbul'un geniş bölgelerini tahrip eden yangınlardan zarar gördüğü de dış cephelerindeki izlerden bellidir. Raşid Tarihi'nden öğrenildiğine göre 7 Safer 1127 (1715)'de Bayezid Camii etrafındaki dükkânların birinden çıkan yangın, Nişancı ve Kumkapı semtlerine doğru uzanırken, Hamam-ı Kebir ve Simkeşhane de yanmıştır. Fakat komşusu olan Simkeşhane gibi hamamın da derhal tamir ettirildiği anlaşılıyor.

Sultan III. Ahmed'in tahttan indirilmesi ve Sadrazam Damat Nevşehirli İbrahim Paşa ile diğer devlet ricalinin öldürülmesine yol açan, 1730 yılındaki ayaklanmanın bu hamamda hazırlandığı söylenir. Ayaklanmanın elebaşısı Pat-

Bayezid hamamı temelinde Theodosius anıtı parçaları

Plan 7. İstanbul-II. Bayezid Çifte Hamamı planı

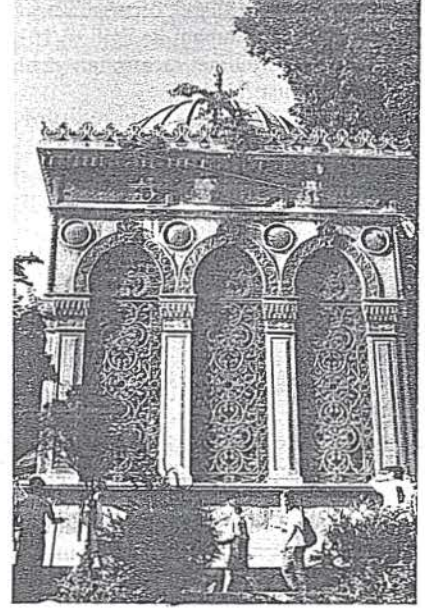
rona lâkabıyla tanınan Arnavut asıllı Halil adlı sabıkalı kişi, çeşitli ayak işleri yaptıktan sonra bu hamamda tellâk olduğu sırada (Ferâizcizâde Said efendi, *Gülşen-i Maarif*, II, 1248), herhalde bazı ileri gelenlerin de teşvikiyle, isyanı kendisi gibi ayakta kımı arkadaşları ile hazırlamış ve 12 Rebiülevvel 1143 (18 Eylül 1730) günü Bayezid Camii önünde harekete geçmişlerdir. Halil'in Bayezid Hamamı tellâklarından olması söylentisi, son yıllarda bu hamamı yıktırtmak hususunda çok büyük bir gayret gösteren bazı kişiler tarafından, hamamın adı "Patrona Hamamına" çevrilmek suretiyle desteklenmek istenmiş ve bu eski eserin tek tarihî öneminin, Patrona Halil'in burada tellâklık ettiğinde toplandığı ileri sürülmüştür. Şehrin idarî makamının başında olan kişi, bu adla

Sultan II. Bayezid Türbesi

Şadrazam Reşid Paşa türbesi

II. Bayezid kızı Selçuk Sultan Türbesi

herkese tanıttığı hamamı yıktırabilmek için basını da kendi tarafına çekmeyi başarmış ve maalesef bu 16. yüzyıl eserinin adı da böylece "Patrona Hamamı" olarak kalmıştır. Bayezid Hamamı, Birinci Dünya Harbi içinde 1916/17 yıllarında Avusturyalı H. Glück (1889-1930) tarafından incelenerek, planı yayınlanmıştır. Bu eserin dikkate alınmış ölçülerle, daha doğrusu bir rölövesi son yıllarda Aydın Yüksel eliyle çizilmiştir.

Bayezid Hamamı 1930 yıllarına kadar çalışmış, bu tarihlerden sonra caddeye komşu büyük kubbeli soyunma yerleri (camekânlar) bir şahsın mülkiyetine geçmiş olduklarından beri deposu olarak kiraya verilmiş, arkadaki sıcaklık bölümleri ise kısmen demirci atölyesi olmuş, kısmen de kendi haline bırakılmıştır. Bu arada hamamı tahrip eden müdahalelerden kaçınılmamış, kurşunlar soyulmuş, tepe camları kırılmış, mermerler ve kurnalar götürülmüş, duvarlarda delikler ve geçitler açılmıştır. 1950-1960 yıllarında yıktırılması için gösterilen büyük gayretler başarı elde edemeyince, hamamın büyük mekânlarının üniversite tarafından alınması yoluna gidilmiştir. Rektör Prof. Nâzım Terzioğlu, cadde üzerindeki kubbeli iki soyunma yerini, kütüphane ve okuma salonuna dönüştürülmek üzere tamir ettirmiş, fakat onun rektörlükten ayrılması, arkasından da vefatı üzerine, bu proje gerçekleşmeden kalmıştır. Bugün hamamın içi eskisinden daha beter bir harabe haline gelmiş bulunuyor.

Bayezid Hamamı erkekler ve kadınlar kısımlarına sahip bir çifte hamamdır. Yan yana olan kısmen taştan inşa olunmuş bu iki bölümün büyük kubbeli soyunma yerleri, cadde kenarında olmakla beraber, erkekler kısmının yüksek sivri kemerli bir taçkapı karakterinde olan girişi caddeye açılır. Çifte hamamlarda usulden olduğu gibi, kadınlar kısmının kapısı yandaki Derviş Paşa Sokağı ile bağlantılıdır. Her iki kısım da aynı plânda olarak yapılmıştır. Yalnız kadınlar kısmının camekân bölümü diğerinden biraz ufak ölçüdedir. Soğukluk bölümlerinde giriş eyvanlarının iki yanlarında kubeli hücreler vardır. Esas soğukluk (ılıklik)'lar ise üçer kubbelidir. Sıcak bölümler dört eyvanlı tiptedir. Köşelerde halvet hücreleri bulunur. Arkada ise boydan boya külhan uzanır. Bayezid hamamının bir özelliği, suyunun çok derin ve geniş bir kuyudan dolapla çekilmesidir. 1920'lere kadar görülebilen bu ağaç dolap bugün ortadan kalkmış ise de, hama-

mın külhanı ile Hasan Paşa Medresesi arasındaki yerde, bu muazzam kuyu, kuru olarak durur.

Bayezid Hamamı önünden geçen cadde 1955-57 yıllarında genişletildiğinde zemin seviyesi de çok indirildiğinden hamamın kapısı yüksekte kaldıktan başka temelleri de meydana çıkmıştır. Bu durum, her gün önünden geçen tonlarca vasıtanın yarattığı sarsıntı ile bilhassa erkekler kısmının cephesini tehlikeye sokmuştur. Nitekim kubbeden itibaren temele kadar inen çatlak, bu değerli eserin geleceği için endişeler yaratmaktadır. Yapıldığında herhalde muhteşem süslemesi olan Bayezid Hamamı'nın erkekler kısmının camekân kısmının ortasını, Glück tarafından da görülen ve Türk taş işçiliğinin bir şahasesi olarak tarif olunan mermerden büyük bir şadırvan süslüyordu. Bir halk şairinin 1918-1920 yılları arasında düzenlenmiş bu hamam hakkındaki destanında "Camegâh ortası fiskiye havuz" mısraı ile tarif edilen bu muhteşem fiskiye ve havuzu 1950'li yıllarda biz de görmüştük. Ortadaki zengin işlemeli fiskiye barok üslupta olduğundan, 18. yüzyılda ilâve edilmiş olmalıydı. Üniversite restorasyonu için devredilmeden bu şadırvan yok edilmiştir. İç kısımlarda, duvarlarda malakârî siva süslemelerinin son kalıntıları elân görülmektedir. Gylli'nin ileri sürdüğü iddia, Evliya Çelebi tarafından da başka vesile ile bir efsane ile bağlanarak tekrarlanır. Bu da, evvelce burada olan İmparator Theodosius anıtının, hamam yapılırken yıktırılmış olmasıdır. Evliya Çelebi, bu anıtın şehri veba salgınından koruyan bir tılsım olduğunu bildirir. Anıtın ne sebeple yıktırıldığı bilinmez. Hamamın temel kısmında, gövdesinin dış yüzü, kabartmalarla süslü olan bu anıtın bazı parçalarının inşaat taşı olarak kullanılmış oldukları görülür. Bugün bunlardan birkaçı hâlâ temelde durduğu gibi, birkaç parça da İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne götürülmüştür.

Bayezid çifte hamamı, İstanbul'da Türk hamam mimarisinin, bugün ayakta kalabilmiş mimari nisbetlerin ahengi bakımından en gösterişli örneğidir. Bu husus bilhassa cadde üzerindeki cephesinde belirlidir. Aynı zamanda şehrin en büyük ve anıtsal karakterde hamamı olan Bayezid Hamamı, Türkleşen İstanbul'da yeni bir şehircilik anlayışına göre kurulan Bayezid Külliyesi'nin bir parçası ve onu tamamlayan bir eleman olarak da değerlidir. Bu bakımdan korunması

ve dikkatle tamir edilerek ömrünün uzatılması elzemdir. R. Ekrem Koçu, bu hamam ile ilgili ve 1918-1920 tarihlerinde Konya'lı Âşık Mehmet tarafından yazılmış bir halk destanını yayınlamıştır.

IX Diğer Ek Yapılar

a. Kasr-ı Hümayun:

Bayezid Camii ile aşhane-imaret arasındaki boşlukta, Sultan II. Mahmud tarafından ahşap bir Kasr-ı Humayun yaptırılmıştır. Aynı divanındaki manzum tarih kitabesinden 1225 (1810) tarihinde inşa ettirilmiş olduğu öğrenilen bu zarif bina, harap bir hale gelmekle beraber zamanımıza kadar ulaşmıştır. Zemin katının üstünde bir asma kat, bunun üstünde de çifte sıra pencereli, dışa şahnişin çıkmalı esas kasır bulunuyordu. Türk sivil mimarisinin İstanbul içindeki bu son değerli örneği ne yazık ki 1933 yılına doğru İstanbul Belediyesi tarafından yıktırılarak ortadan kaldırıldı. Ressam Ahmed Ziya Akbulut (1869-1938) tarafından, son haliyle kasrı avludan tasvir eden yağlıboya tekniğinde yapılmış tablo, şimdi Dolmabahçe-Resim ve Heykel Müzesi'nde bulunmaktadır.

b. Muvakkithane ve Sebil:

Evliya Çelebi, Bayezid Külliyesi'nde bir de muvakkithane bulunduğunu bildirir. Bugün bu binanın yeri tesbit edilememektedir. Aynı şekilde yine Evliya Çelebi'nin "Sebilhane-i Sultan Bayezid Velî" olarak adlandırdığı sebilin de yeri bilinmez. Tarih beytinden III. Murad zamanında

yapıldığı anlaşılan sebilin, şimdiki Rektörlük binası ile Eczacılık Fakültesi arasındaki sokağın başında olduğu ileri sürülmüştür. İstanbul'un Kırım harbi y. 1855'e doğru Robertson adında bir İngiliz tarafı. Jan çekilen ilk fotoğraflarında caminin sağ minaresi hizasında, meydana, 19. yüzyılda hâkim olan "Empire" üslubunda tek katlı bir binanın varlığı farkedilir. Bunun belki de Bayezid Muvakkithanesi olabileceği bir ihtimal olarak düşünülebilir. İkinci bir ihtimal de, Sultan II. Bayezid vakıfları mütevellisi tarafından 1800-1805 yılları arasında Kulekapulu Seyyid Hasan eliyle çizdirilen su yolu haritasında meydan ortasında işaretlenen Fincancı Kolluğu (Karakolu) olmasıdır.

X Ağaçlar

Türk şehirciliğinde ne ölçüde olursa olsun camiyi tamamlayan bir unsur, onun önüne gölge veren ağaçtır. Bayezid Camii'nde, iç avluda da evvelce yaşlı ağaçların bulunduğu eski resimlerden anlaşılmaktadır. Bugün bunlardan hiçbir kalmamıştır. Fakat cami ile imaret arasındaki boşlukta oldukça yaşlı iki ağaç henüz yaşamaktadır. Bunlardan biri camiye yakın olanı bir atkestanesi ağacıdır. Diğeri ise daha ortada olup çok yaşlı bir çınardır. Gövdesi büyük ölçüde çürüdüğünden boşalan kısmı kötü bir biçimde çimento ile doldurulmuştur. Bu "anıt ağaçların" her ikisinin de komşusu oldukları mimari anıtları tamamlayan unsurlar oldukları göz önünde bulundurulmalı ve bu düşünce ile de yaşatılmalı için gerekli önlemler alınmalıdır. Bunların kuruyup ortadan kalkması Bayezid Külliyesi'ne estetik bakımdan çok şey kaybettirecektir.

BİBLİYOGRAFYA :

İstanbul ve Türk sanatı hakkındaki bütün kitaplarda Bayezid Camii ile ilgili açıklamalar bulunduğu, burada sadece kısıtlı ölçüde bibliyografya verilmiştir;

Yerin Bizans topoğrafyasındaki durumu:

A. M. Schneider, *Byzanz, Vorarbeiten zur Topographie und Archaeologi der Stadt*, Berlin 1936, s. 17-22 (forum), 51-52 (Anastasia kilisesinin yeri hakkında);

R. Janin, *Constantinople byzantine, Développement urbain et répertoire topographique*, Paris 1950, s. 69-72 (forum), 84-85 (anıt);

R. Janin, *La géographie ecclésiastique de l'empire byzantin, I-Le Siège de Constantinople, III- Les églises et les monastères*, Paris 1969, s. 22-25 (Anastasia kil. Çarşıkapı'da olmalı).

Cami hakkında genel yayınlar:

Hüseyin Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmi*, İstanbul 1281, I, s. 13-14; *İstanbul camileri* (İhsan Erzi basısı), İstanbul 1987, s. 36-38;

Hüsnü [Tengüz], *Bayram Hediyesi, Bedâyi-i Âsâr-ı Osmaniyye*, İstanbul 1335, s. 35-36;

Halil Edhem [Eldem], *Camilerimiz*, İstanbul 1933 (içinde 1932), s. 43-45;

Halil Edhem [Eldem], *Nos Mosquées de Stamboul* (çev. E. Mamboury), İstanbul 1934, s. 63-66;

[İbrahim Hakkı Konyalı], *İstanbul Âbideleri*, İstanbul, t.z (1940 ?), s. 21-24;

Reşad Ekrem Koçu-E. Hakkı Ayverdi, *Bayezid camii* mad. *İstanbul Ansiklopedisi* (2. baskı), IV (1960), s. 2229-2235;

Semavi Eyice, *İstanbul, Petit guide à travers les monuments byzantins et turcs*, İstanbul 1955, s. 40-41;

W. Müller-Wiener, *Bildlexikon zur Topographie Istanbul*, Tübingen 1977, s. 385-390 ve tür.yer.;

Külliye'nin tarihçesi ile ilgili kaynaklar:

Tayyib Gökbilgin, *XV.-XVI. asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı*, İstanbul 1952, Vakfiyeler kısmı, s. 32 ve 172;

Tayyib Gökbilgin, *XVI. Yüzyıl Başlarında Trabzon Livâsı...*, *TTK, Belleten*, XXVI, sayı 102 (1962), s. 308-309;

P. Gyllius, *De Topographia Constantinopoleos*, Lyon 1561, III, 6; İngil, *The Antiquities of Constantinople...* (çev. J. Ball), London 1729, s. 193-194;

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, İstanbul 1314, s. 63 (tılsım), s. 143-145 (cami);

Z. Danışman, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, İstanbul 1969, I, s. 58 (tılsım ve hamamın yapımı hak.); s. 146-148 (cami);

M. Râşid, *Tarih*, İstanbul 1282 (2. baskı), IV, s. 95;

Mustafa Cezar, *Osmanlı devrinde İstanbul yapılarında tahribat yapan yangınlar*, *Türk Sanat Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, I, İstanbul 1963, s. 346;

Münir Aktepe, *Patrona İsyarı (1730)*, İstanbul 1958, s. 131 vd.;

Ahmet Refik, *Hicri Onikinci Asırda İstanbul Hayatı*, İstanbul 1930, s. 178, no. 216 (Kubbe tamiri ile ilgili);

Ahmet Refik, *Mimar Sinan*, İstanbul 1931, s. 20, no. 35 (dükkanların yapımı ile ilgili);

R. Melûl Meriç, *Mimar Sinan, Hayatı ve Eserleri*, Ankara 1965, s. 24;

Selâhaddin Tansel, *Sultan II. Bâyezid'in Siyâsi Hayatı*, 1966, s. 10 (*Kühû'l-Ahbâr*'daki not hak.);

Caminin mimarı:

A. Süheyl Ünver, *Mimar Kemaleddin mi, Mimar Hayreddin mi?*, *Akşam*, gazetesi, 8 Şubat 1338;

A. Mayer, *Islamic Architects and their Works*, Genève 1956, s. 81-82 (Hayreddin), s. 79-80 (Kemaleddin);

Rıfki Melûl Meriç, *Beyazıt Camii mimarı*, *Ankara Üniversitesi-İlâhiyat Fakültesi-Türk ve İslâm Sanatları Yıllık Araştırmaları Dergisi*, II (Ankara 1957), s. 4-76;

Caminin mimarisi:

C. Gurlitt, *Die Baukunst Konstantinopels*, Berlin 1908-1912, s. 64;

A. Gabriel, *Les mosquées de Constantinople, Syria*, VIII (Paris 1926), s. 372, 399;

Aydın Yüksel, *Osmanlı mimârisinde II. Bâyezid-Yavuz Selim devri*, İstanbul 1983, s. 191-204 (cami), s. 204-207 (medrese), s. 208 (sıbyan mektebi), s. 209-212 (kervansaray), s. 213-214 (hamam), s. 215-217 (türbe);

Tabhaneler:

Semavi Eyice, *İlk Osmanlı devrinin dini-içtimai bir müessesesi; Zâviyeler ve zâviyeli -camiler*, *İst. Üniv. İktisat Fakültesi Mecmuası*, XXIII (1962-63), s. 3-80;

Minareler:

Semavi Eyice, *İstanbul minareleri*, *GSA -Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, I, İstanbul 1963, s. 40-41;

Hünkâr mahfili:

M. Sudalı, *Hünkâr mahfilleri*, İstanbul 1958, s. 21-23, lev. I-III ve res. 14-19;

Medrese:

Cahit Baltacı, *XV.-XVI. Asırlarda Osmanlı medreseleri*, İstanbul 1976, s. 163-176 (müderrisleri hak.);

Mübahat S. Kütükoğlu, *1869'da faal İstanbul medreseleri*, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, VII-VIII (1977), s. 102-103;

Mübahat S. Kütükoğlu, *Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye medresesi ve kuruluşu arefesinde İstanbul medreseleri*, *İ.Ü. Ed. Fak. İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, VII (1978), s. 57;

Kervansaray:

Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih*, XIII (yay. Münir Aktepe), Ankara 1990, s. 54-55;

Hamam:

H. Glück, *Probleme des Wölbungsbaues: Die Bäder Konstantinopels*, Wien 1921, s. 69-71, 152-153;

Kemal Ahmet Aru, *Türk hamamları etüdü*, İstanbul 1949, s. 67-69;

R. Ekrem Koçu, *Bayazıt hamamı*, mad. *İstanbul Ansiklopedisi*, 2. baskı, IV (1960), s. 2240-2243;

Semavi Eyice, *Türk hamamları ve Bayazıt hamamı*, *Türk Yurdu*, sayı 244 (İstanbul 1955), s. 849-855;

Emin Ali Çavlı, *Bayezit Hamamı Meselesi*, İstanbul 1957;

Emin Ali Çavlı, *Patrona Halil hamamı değil, Bayazıt hamamı*, *Türkiye Turing ve Oto Kurumu Bülteni*, sayı 186-187 (İstanbul 1957), s. 6-7;

Sıbyan mektebi:

Özgönül Aksoy, *Osmanlı devri İstanbul sıbyan mektepleri üzerine bir inceleme*, İstanbul 1968, s. 78 (tarihleme yanlış ve verilen bilgi yetersiz);

A. Turgut Kut, *İstanbul sıbyan mektepleriyle ilgili bir vesika*, *Journal of Turkish Studies- Türklük Bilgisi Araştırmaları*, II (Cambridge 1978), (İstanbul'daki bütün sıbyan mekteplerinin ad ve durumlarının kayıtlı olduğu bu listede Bayazıt mektebinin bulunmayışı şaşırtıcıdır);

İmaretin kütüphane olması hakkında:

Muzaffer Gökman, *Bayezit Umumi kütüphanesi*, İstanbul 1956;

Hasan Duman, *Beyazıt Devlet Kütüphanesi 100 yaşında*, İstanbul 1984;

Camie bitişik Veliyettün Efendi kütüphanesi:

İsmail E. Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi*, II, Ankara 1988; tür.yer.;

Meydanın düzenlenmesi:

Zeynep Çelik, *The Remaking of Istanbul, Portrait of an Ottoman City in the Nineteenth Century*, Washington-Seattle-London 1986, s. 115-119 ve res. 68-70 ve kapaktaki renkli res. (J. A. Bouvard'ın projeleri Üniv.Ktp.'de 90593 ve 90594 no.larda bulunmaktadır);

İstanbul Belediyesi, *Güzelleşen İstanbul-XX.nci Yıl*, İstanbul, tz (1943 ?), sahife no.su yok;

Reşat Ekrem Koçu, *Bayazıt meydanı-Bayazıt Hürriyet meydanı*, mad. *İstanbul Ansiklopedisi*, 2. baskı, IV (1960), s. 2251-2255;

Erhan İşören, *Beyazıt meydanı kentsel tasarım proje yarışması*, İstanbul 1987;

Muvakkithane:

A. Süheyl Ünver, *Osmanlı Türkleri ilim tarihinde muvakkithaneler, Atatürk Konferansları, V, 1971-1972*, Ankara 1975, s. 237, res. 6. Reşid Paşa türbesi ve hazire hakkında;

Halûk Şehsuvaroğlu, *Asırlar boyunca İstanbul Cumhuriyet gazetesi ilâvesi*, İstanbul, tz, s. 126 (hazire), s. 129 (türbe);

Avludaki sergiler:

Semih Mümtaz S., *Evvel zaman içinde: Ramazan'da Bayezit sergileri*, *Akşam*, gazetesi, 1946;-

R. Ekrem Koçu, *Bayazıt camii avlusunda Ramazan sergileri*, *İstanbul Ansiklopedisi*, 2. baskı, IV, 1960, s. 2235-2239 (çok ayrıntılı olarak ve 1886'da serginin şeması ile);

Ağaçlar:

Çelik Gülersoy, *İstanbul anıtsal ağaçları*, İstanbul 1972, 2 res. ve bir not; aynı eser daha etraflı, İstanbul 1984, s. res. 127-128;

Külliyenin su yolları:

A. Süheyl Ünver, *İkinci Sultan Bayezid'in su yolu haritası*, İstanbul 1945;

Kâzım Çeçen, *İstanbul'da Osmanlı devrindeki su tesisleri*, İstanbul 1984;

Hünkâr kasrı:

R. Ekrem Koçu, *Bayazıt Sultan Mahmud kasrı*, mad. *İstanbul Ansiklopedisi*, 2. baskı, IV, 1960, s. 2257-2258;

Sedat Hakkı Eldem, *Türk evi-Osmanlı dönemi*, II, İstanbul 1986, s. 230;

Camiin Ayasofya ile benzerliği hakkında:

M. A. Charles, *Hagia Sophia and the Great Imperial Mosques*, *The Art Bulletin*, XII, 4 (New York 1930), s. 321-344;

A.-M. Schneider, *Sophienkirche und Sultansmoschee*, *Byzantinische Zeitschrift*, XLIV (1951), s. 509-516.

KONYA DOKUZUN HANI KAZI VE RESTORASYON ÇALIŞMALARI BAŞLADI

Doç.Dr. Haşim KARPUZ

Kazı Kurulu Başkan Yardımcısı
Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyet Fakültesi
Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü
Öğretim Üyesi

Anadolu Selçuklu Devletinin başkenti Konya'nın şehir merkezi ve çevresinde bu devre ait önemli mimarlık eserleri bulunmaktadır. Bunların büyük bir kısmını da başkentten Anadolu'nun dört bir yanına giden kervanyolları üzerindeki hanlar oluşturmaktadır Dokuzun hanı Konya-Akşehir yolunun 24. km. de, Selçuk Üniversitesi kampüsü yakınlarında yer alan yıkılıp yok olmaya yüz tutmuş bir yapıdır. Birçok kaynakta adı geçen yapının K. Erdmann tarafından plânı çizilerek, ayrıntılı bir tanımı yapılmıştır⁽¹⁾. Avlu ve kapalı kısımdan meydana gelen hanlardan birisidir. Büyük bir şans eseri günümüze gelen kitabesinden anlaşıldığına göre İğdiş Emiri Hacı İbrahim bin Ebubekir tarafından "Ribat" olarak 1210 yılında mimar Osman bin Abdurrahman'a yaptırılmıştır⁽²⁾.

Selçuk Üniversitesi ile Kültür Bakanlığı (Konya Müzesi Müdürlüğü)nce ortaklaşa sürdürülen kazı ve restorasyon çalışmaları yapının kapalı kısmını ayakta tutabilmek için bir kurtarma operasyonu niteliğindedir. Bu çalışma tamamlandıktan sonra plânı hakkında hiçbir şey bilinmeyen avlu kısmının kazılmasına başlanacaktır. Kuzey-güney doğrultusunda kurulmuş olan hanın kapalı kısmı kuzeydedir. Bu kısım iki sıra halinde dört ayak tarafından üç sahna ayrılmıştır. Avlu kısmı tamamen yıkılmıştır. 19. yüzyılın sonlarında doğu ve orta sahnın arka bölümleri yıkılınca düz toprak damla örtülmüş ve yapı karakol olarak kullanılmıştır. 20. yüzyıl başlarında han boşaltılmış, definecilerin, tahripleriyle birlikte harap bir duruma girmiştir. Kapalı kısımda sahnaların güneyi bölümlerindeki tonozlarda çökmüştür. Bugün üst örtüde sadece birbirine sırt vermiş üç tonoz parçası ayakta kalmıştır.